

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Emma Linder

Särbehandling genom tiderna

En rättshistorisk uppsats om särbehandling av unga
lagöverträdare vid straffmätning och påföljdsval

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Martin Sunnqvist

Termin för examen: HT2020 period 1

Innehåll

SUMMARY	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Avgränsningar	6
1.3 Metod	7
1.4 Material	10
1.5 Forskningsläge	11
1.6 Disposition	12
2 STRAFFTEORIER	13
2.1 Straff och påföljd	13
2.2 Allmänt om straffteorier	13
2.3 Den klassiska teorin	15
2.4 Den sociala skolan och behandlingsideologin	17
2.5 Utveckling- och livscykelteorier	19
2.6 Grund för särbehandling av unga lagöverträdare	22
3 SÄRBEHANDLING AV UNGA LAGÖVERTRÄDARE IDAG	23
3.1 Straffmätning	23
3.2 Påföljdsval för unga lagöverträdare	26
4 INFÖRANDET AV STRAFFLAGEN	30
4.1 Innebörden av lagändringarna	30
4.2 Bakomliggande idéer	31
5 1902 ÅRS UPPFOSTRINGSLAGAR	33
5.1 Bakgrund: Förändringar mellan 1864 och 1905	33

5.2	Innebörden av lagändringarna	33
5.3	Bakomliggande idéer	35
6	LAGEN OM UNGDOMSFÄNGELSE	39
6.1	Bakgrund: Förändringar mellan 1905 och 1935	39
6.2	Innebörden av lagändringarna	39
6.3	Bakomliggande idéer	40
7	INFÖRANDET AV BROTTSBALKEN	47
7.1	Bakgrund: Förändringar mellan 1935 och 1965	47
7.2	Innebörden av lagändringarna	48
7.3	Bakomliggande idéer	50
8	INFÖRANDET AV SLUTEN UNGDOMSVÅRD OCH UNGDOMSTJÄNST	56
8.1	Bakgrund: Förändringar mellan 1965 och 1999	56
8.2	Innebörden av lagändringarna	57
8.3	Bakomliggande idéer	58
9	FÖRSLAG OM SLOPAD SÄRBEHANDLING FÖR UNGA MELLAN 18 OCH 21 ÅR	65
9.1	Bakgrund: Förändringar mellan 1999 och 2021	65
9.2	Kommittédirektivet	66
9.3	SOU	67
9.4	Utkast till lagrådsremiss	68
10	SLUTANALYS	72
10.1	Hur har särbehandlingen av unga lagöverträdare förändrats från 1864 till idag? 72	
10.2	Vilka straffteorier har påverkat lagstiftningen?	73
10.3	Hur kan regeringens förslag om minskad särbehandling för åldersgruppen mellan 18 och 21 år förklaras utifrån den historiska kontexten?	76
10.4	Avslutande tankar	78
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	79

Summary

Young offenders between the ages of 15 and 21 are treated differently compared to adults in the Swedish penal system. They get their sanction reduced and can be subject to other kinds of sanctions. This essay examines how the penal system for young offenders has developed since 1864: both by describing the changes of the positive law and by analysing the influence from different penal theories. This historical background enables an understanding of the recent proposal to make the penal system for offenders between the ages of 18 and 21 more similar to the one for adult offenders.

During the first part of the 20th century several different sanctions for young offenders under the age of 21 was imposed. By the time the Swedish penal code was introduced there were already some limitations on sentencing offenders under the age of 18 to prison. This limitation then came to include offenders between the ages of 18 and 21 as well, although in a less extensive way. The development has since then revolved around making the sanctions for young offenders more proportionate to the crime. The sanction reduction has gone from only including offenders under the age of 18 to become more extensive and include everyone under the age of 21.

Particularly the Marburg or sociological school, the rehabilitation idea and the classical theory have influenced the penal system for young offenders. Some ideas from developmental and life-course theories can also be found. During the earlier parts of the 20th century the sociological school had a growing impact. The influence from the rehabilitation idea and the sociological school grew stronger from the 1930s and peaked when the Swedish penal code came into force in 1965. Since then most changes have been motivated by classical principles. These principles were also used to argue for the recent suggestion to treat offenders between the ages of 18 and 21 less different compared to adult offenders.

The latest proposal can be explained by how different layers of the law influence each other. One explanation as to why it might be easier to change the penal system for offenders between the ages of 18 and 21 has to do with them being treated differently for a shorter time than offenders between the ages of 15 and 18. The principle of treating this group different has sedimented less to the deeper levels of the law than the same principle for offenders between 15 and 18 years. However the criticism towards the proposal show how the legal culture can limit the positive law which has in turn led to a less extensive proposal.

Sammanfattning

Svensk strafflagstiftning särbehandlar unga lagöverträdare mellan 15 och 21 år vid både straffmätning och i val av påföljd. I uppsatsen beskrivs hur dagens ordning har vuxit fram sedan införandet av strafflagen 1864: dels genom att redovisa förändringarna i den positiva rätten, dels genom att analysera de straffteoretiska motiven bakom förändringarna. Den historiska utvecklingen ligger sedan till grund för att förstå det aktuella förslaget om minskad särbehandling av åldersgruppen mellan 18 och 21 år.

Under den första halvan av 1900-talet infördes särskilda påföljdsformer för både åldersgruppen mellan 15 och 18 år och mellan 18 och 21 år. Vid införandet av brottsbalken 1965 fanns det redan vissa begränsningar för användandet av fängelsestraff för åldersgruppen mellan 15 och 18 år. Åldersgruppen mellan 18 och 21 år inkluderades därefter i en mindre omfattande begränsning. Sedan dess har utvecklingen gått mot att anpassa särbehandlingen till att bli tillräckligt ingripande i förhållande till brottets svårhet. Ungdomsreduktionen som 1864 endast omfattade åldersgruppen mellan 15 och 18 år har blivit allt mer generell och kommit att omfatta alla lagöverträdare under 21 års ålder.

Den sociala skolan, behandlingssideologin och den klassiska skolan har påverkat lagstiftningens utformning. Dessutom finns inslag av idéer från utvecklings- och livscykelteorin. Den sociala skolans inflytande växte sig starkare under början av 1900-talet. 1965 kulminerade behandlingssideologins och den sociala skolans inflytande i och med införandet av brottsbalken. Därefter har flera ändringar motiverats utifrån klassiska straffrättsliga principer. De klassiska principerna används även för att motivera det nu aktuella förslaget om minskad särbehandling av unga lagöverträdare mellan 18 och 21 år.

Utformningen och utvecklingen av förslaget om slopad särbehandling för unga myndiga lagöverträdare kan förklaras av hur olika delar av rätten påverkar varandra. Bestämmelser om särbehandling av unga lagöverträdare mellan 15 och 18 år har sedimenterats och blivit en del av rättskulturen och till och med djupstrukturen av rätten. Eftersom bestämmelserna om särbehandling har införts vid olika tillfällen och i olika omfattning har principen om särbehandling sedimenterats olika i de två åldersgrupperna. Det är en anledning till att det är lättare att införa minskad särbehandling av 18–20-åringar. Motståndet mot regeringens förslag visar dock att det finns en vilja inom rättskulturen att fortsätta särbehandla även denna åldersgrupp, vilket har begränsat omfattningen av lagförslaget.

Förord

Tack till min handledare Martin som kommit med många kloka råd och idéer till min uppsats. Tack till min alldeles egna Lundafamilj som har gjort min studietid i Lund. Särskilt tack till Gottfrid som har fått ta del av skrivprocessens alla toppar och dalar. Till sist ett stort tack till min familj som har stöttat mig genom juristprogrammets alla prövningar.

Lund 4 januari 2021

Emma Linder

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (SFS 1962:700)
Ligapojkskommittén	Kommittén för utredning av frågan om åtgärder för beredande av lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn
LVU	Lag (SFS 1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
SL	Strafflagen (SFS 1864:11)
SoL	Socialtjänstlagen (SFS 2001:453)
SOU	Statlig offentlig utredning
Verkställighetslagen	Lag angående verkställighet af domstolsförordnande om tvångsuppfostran (SFS 1902:72)
1902 års uppfostringslagar	Lag innefattande vissa bestämmelser om förfarandet i brottmål rörande minderåriga, lag angående verkställighet af domstolsförordnande om tvångsuppfostran, lag om ändrad lydelse af 5 kap. 1, 2, 3 och 6 §§ strafflagen (SFS 1902:72)

1 Inledning

Sedan urminnes tider har den som brutit mot regler straffats. Redan i den bibliska berättelsen straffades Adam och Eva med landsförvisning efter att ha brutit mot guds ord.¹ Idag är det allmänt känt att inte bara vuxna människor bryter mot lagen; ett stort antal brott begås också av unga individer.² Bekämpningen av ungas brottslighet har vid flera tillfällen pekats ut som en nyckel till att sänka den allmänna brottsligheten i samhället.³ Det har gett upphov till en ständig diskussion om hur unga, på grund av sin ålder, bör straffas.

2018 kom den statliga offentliga utredningen (SOU) *Slopad straffrabatt för unga myndiga*. Utredningen presenterade ett förslag om att unga lagöverträdare mellan 18 och 21 år inte längre ska få sitt straff nedsatt på grund av sin ungdom eller särbehandlas vid val av påföljd.⁴ Förslaget möttes av kritik och Justitiedepartementet lämnade i juli 2020 ett modifierat förslag.⁵ Även om Justitiedepartementets förslag innebär att lagöverträdare mellan 18 och 21 år inte helt slutar att särbehandlas, medför förslaget en betydligt mer begränsad särbehandling än tidigare.⁶

En möjlig utgångspunkt för att förstå det nya förslaget om minskad särbehandling är att försöka placera det i en historisk kontext. Dagens straffsystem för unga lagöverträdare är ett resultat av förändringar som har genomförts under mer än 100 år. Varje liten förändring har i sin tur införts av en anledning. Förändringarna av straff för unga lagöverträdare och de bakomliggande motiven till förändringarna skapar en bild av vilka tankar och idéer som utgör grunden till dagens bestämmelser. Den historiska utvecklingen kan därigenom erbjuda en slags förklaring till varför regeringen idag vill minska särbehandlingen av unga lagöverträdare.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att förklara förslaget om minskad särbehandling för unga lagöverträdare med hjälp av den historiska utvecklingen. För att uppnå syftet krävs i ett första led en identifiering av förändringarna samt deras

¹ Se Aspelin (1999) s. 108.

² Se Socialstyrelsen (2013) s. 19.

³ Se Prop. 1962:10 s. 80 C; SOU 1934:52 s. 13.

⁴ Se SOU 2018:85 s. 231.

⁵ Se Ju2020/02657/L5 s. 1.

⁶ Se Ju2020/02657/L5 s. 5-8.

teoretiska motivering. Det ger en bild av vilka straffteorier som har varit tongivande och hur dessa har påverkat vågskiften i gällande rätt. I ett andra led analyseras hur det nya lagförslaget motiveras av regeringen och i den statliga utredningen. Avslutningsvis görs ett försök att placera in det nya lagförslaget i den historiska utvecklingens skiftningar.

För att uppnå syftet används följande frågeställningar:

- Hur har särbehandlingen av unga lagöverträdare förändrats sedan 1864 fram tills idag?
- Vilka straffteorier har påverkat lagstiftningen?
- Hur kan regeringens förslag om minskad särbehandling för åldersgruppen mellan 18 och 21 år förklaras utifrån den historiska kontexten?

1.2 Avgränsningar

Uppsatsen har potential att växa till stora proportioner. Vissa avgränsningar är därför nödvändiga.

Med unga lagöverträdare avses åldersgruppen mellan 15 och 21 år. Med åldersgruppen mellan 15 och 18 avses de som har fyllt femton år men inte har fyllt 18 år. Med åldersgruppen mellan 18 och 21 år avses de som har fyllt 18 år men inte har fyllt 21 år. Behandlingen av lagöverträdare under 15 år lämnas utanför. Straffprocessuella frågor diskuteras i regel inte. Frågor om åtalsunderlåtelse kommenteras endast kortfattat i den mån de har påverkat utformningen av straff för unga.

Den historiska genomgången begränsas till att omfatta tidsperioden mellan införandet av strafflagen (SFS 1864:11) (SL) 1864 till och med idag. Därutöver behandlas förslaget till ändringar som framgår av SOU:n *Slopad straffrabatt för unga myndiga*⁷ och utkast till lagrådsremiss *Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet*⁸. De straffteorier som beskrivs och appliceras i uppsatsen begränsas till den klassiska straffteorin, den sociala skolan och behandlingsprincipen, samt utveckling- och livscykelteorin. Teoriernas inflytande under olika tidsperioder diskuteras. Däremot diskuteras inte hur effektiv respektive straffteori är eller teoriernas historiska utveckling.

Samtliga förändringar i straffmätning och påföljdsval för unga lagöverträdare kan av utrymmesskal inte analyseras. Några tillfällen i historien har därför

⁷ SOU 2018:85.

⁸ Ju2020/02657/L5.

valts ut och analyseras med bakgrund av de motiv som framförs till förändringen i förarbetena. En del av frågeställningen, att se teoriernas påverkan av den positiva rätten, medför att endast förslag som i någon mån har lett till lagstiftning diskuteras i den historiska genomgången.

1.3 Metod

För att uppnå uppsatsens syfte används en metod för att analysera rätten som har utvecklats av Karlo Tuori. Metoden utgår från att den moderna rätten kan beskrivas genom olika lager och kallas kritisk rättspositivism (critical legal positivism). Metoden utgör en möjlighet att använda historiska förändringar för att förstå skiftningar i rätten. Det utgör således en lämplig metod för att analysera och förstå de skiftningar som har skett i särbehandlingen av unga lagöverträdare och förslaget om minskad särbehandling som är aktuellt idag.

1.3.1 Kritisk rättspositivism

Det finns olika sätt att beskriva de karakteristiska dragen i modern rätt. Ett kännetecken är den moderna rättens positiva natur. Det innebär att rätten är grundad på och skapad av explicita mänskliga beslut.⁹ Besluten fattas av individer med särskild behörighet. Det kan vara lagstiftare, domare eller andra offentliga tjänstemän. Genom dessa beslut skapas, ändras och upphävs rättsliga normer.¹⁰

Inom rättsfilosofin är det viktigt att besvara hur yttre tvång kan rättfärdigas, lagen legitimeras och hur dess gränser kan bestämmas. I västvärlden har denna fråga tidigare besvarats med hjälp av naturrätt.¹¹ Naturrätt härstammar från en evig objektiv universell ordning eller från universella attribut om mänsklig natur som anses oföränderliga. Det kan också vara mer teologiskt grundat med gud som universums lagstiftare och källan till den kosmiska ordningen.¹²

Dagens juridiska era präglas av den positiva rätten. Varken den objektiva eller subjektiva naturrätten används numera som en måttstock för att legitimera och bestämma rättens gränser.¹³ Frågan som kvarstår är vad som kan ersätta naturrättens roll.¹⁴ Tuori förespråkar ett alternativ som bibehåller den positiva naturen av modern rätt och samtidigt erbjuder en lösning på problemet att

⁹ Se Tuori (1997) s. 427.

¹⁰ Se Tuori (1997) s. 427.

¹¹ Se Tuori (1997) s. 427-428.

¹² Se Tuori (1997) s. 427.

¹³ Se Tuori (1997) s. 428.

¹⁴ Se Tuori (1997) s. 428.

legitimera och begränsa rättens omfattning. Han föreslår termen kritisk rättspositivism (critical legal positivism) som grundar sig i att rätten kan analyseras som ett mångskiktat fenomen.¹⁵

1.3.1.1 Olika lager

Rätten kan analyseras genom att dela in den i tre olika lager. De skiljer sig åt i exempelvis historicitet och förändringstakt. De tre olika lagren är: rättens ytskikt, rättskulturen och djupstrukturen.¹⁶

Ytskiktet består främst av enskilda lagar, förordningar, andra rättsliga bestämmelser och domstolsbeslut. Tolkningar av normer i rättsdogmatiska arbeten tillhör också ytskiktet. På ytskiktet kan rätten ses som en pågående diskussion mellan lagstiftare, domare och rättsvetare. Ytskiktet är under konstant förändring.¹⁷

Rättskulturen utgör mellanskiktet. Inom begreppet ryms både rättsvetenskapens expertkultur och "vanliga" medborgares generella rättskultur.¹⁸ Till den förra tillhör generella doktriner inom ett specifikt rättsområde som beskriver den aktuella rätten i en systematiserad form.¹⁹ Dessutom omfattas olika regler som används för att tolka normer och formuleringar, som *e contrario* och analogier, samt vid normkonflikter, som *lex superior* och *lex specialis*. En central del av rättskulturen är modeller och mönster som används vid argumentation, beslutsfattande och rättsdogmatiska undersökningar.²⁰

Rättens djupstruktur är det lager som utvecklas och förändras långsammast. Det är djupstrukturen som delar in rättshistoria i olika epoker, där varje enskild epok domineras av en specifik typ av rätt. I varje epok ska det följaktligen finnas relevanta skillnader i djupstrukturen. Till djupstrukturen räknas de grundläggande rättskategorierna som till exempel rättssubjektivitet. Därutöver kan även fundamentala normativa principer anses vara en del av rättens djupstruktur.²¹

¹⁵ Se Tuori (1997) s. 429.

¹⁶ Se Tuori (1997) s. 432-433.

¹⁷ Se Tuori (1997) s. 433.

¹⁸ Se Tuori (1997) s. 433.

¹⁹ Se Tuori (1997) s. 433.

²⁰ Se Tuori (1997) s. 434.

²¹ Se Tuori (1997) s. 434-435.

1.3.1.2 Relation mellan skikten

I verkligheten är de olika lagren tätt sammankopplade. Lagar, beslut och rättsdogmatiska ställningstaganden befinner sig i ytskiktet. Med det sagt kan både rättskulturen och djupstrukturen vara delaktiga när en domstol meddelar beslut eller en rättsdogmatiker publicerar en artikel. Lagstiftaren, domaren och rättsdogmatikern applicerar och modifierar rätten. De tolkar och specificerar rättsliga principer och använder argumentationsmodeller från rättskulturen. Dessa förfaranden bidrar till produktion, reproduktion och modifikation av rättskulturen och djupstrukturen. Rättskulturen och djupskiktet av rätten kan på så sätt ses som sedimentation av de turbulenta förändringarna som sker på ytan.²²

Ett exempel är den amerikanska och franska revolutionen. Det krävdes ett antal konstitutionella sammanträden där flertalet nya författningar skapades, domslut av nationella och senare internationella domstolar, samt avhandlingar av rättsdogmatiker, teoretiker och filosofer innan principerna hade sedimenterats till grunden av modern rätt.²³

Rättskulturen och djupstrukturen utgör i sig en nödvändig förutsättning för de kontinuerliga förändringarna på ytskiktet. Där finns de konceptuella, normativa och metodologiska verktygen som krävs för att lagstiftaren ska kunna lagstifta. Rättskulturen och djupstrukturen bidrar därmed med de principer som formar den normativa grunden för nya lagar, beslut och ståndpunkter. Denna relation benämner Tuori som konstituering (relations of constitutions).²⁴ Ytskiktet konkretiserar sedan rätten genom lagar och domslut.²⁵

Djupstrukturen och rättskulturen skapar inte bara förutsättningar för lagstiftningsarbetet, beslutsfattandet och rättsdogmatiska arbeten; de formar också gränser för den ständiga rörelsen på ytskiktet. Den här begränsande funktionen är särskilt central i processen att skapa nya lagar. En ny lag fungerar inte isolerat utan inom ett redan existerande system av rättsliga normer. Systematiken bestäms främst av generella doktriner inom varje enskilt rättsområde. Innan en ny lag kan införas måste den anpassas för att fungera i det redan existerande systemet som har bestämts av rättskulturen. Det innebär att rättskulturen begränsar i vilken omfattning en ny lag kan implementeras och tillämpas.²⁶

²² Se Tuori (1997) s. 437.

²³ Se Tuori (1997) s. 437.

²⁴ Se Tuori (1997) s. 438-439.

²⁵ Se Tuori (1997) s. 439.

²⁶ Se Tuori (1997) s. 439-440.

Lösningen för att begränsa lagstiftarens makt finns således i den mångskiktade naturen av positiv rätt och den reciprocitet som finns mellan de olika lagren.²⁷ En enskild lag eller ett enskilt beslut blir föremål för direkt inre kritik i ljuset av de rättsliga principer som finns på nivån av rättskultur och djupstruktur.²⁸ På så vis kan rättskulturen även anses rättfärdiga de lagar och regler som skapas på ytskiktet. Rättskulturen rättfärdigas i sin tur av den rättsliga djupstrukturen. Djupstrukturen utgör därmed det ultimata kriteriet för legitimitet som karakteriserar det aktuella rättsområdet.²⁹

1.3.2 Kritisk rättspositivism som metod i uppsatsen

Genom uppsatsens upplägg tydliggörs de olika lagren av rätten. Förändringar på det rörliga ytskiktet synliggörs genom beskrivningar av hur straff har förändrats för unga lagöverträdare. Analys av vilka straffteorier som har motiverat förändringarna visar hur rättskulturen påverkar den positiva rätten.

Genom att identifiera det straffteoretiska inflytandet vid olika tidpunkter synliggörs även skiftningar inom rättskulturen. Föränderligheten inom rättskulturen, den positiva rätten och djupstrukturen används som underlag för att förklara hur särbehandling av unga lagöverträdare kommit att se ut som den gör. De teorier som används i uppsatsen för att analysera förändringarna i straffsystemet beskrivs närmare under avsnitt två.

Förhållandet mellan rättens olika lager diskuteras utförligt i förhållande till särbehandlingen av unga lagöverträdare i uppsatsens slutanalys. Metoden används således för att förstå hur den historiska utvecklingen har format särbehandlingen av unga lagöverträdare. Det görs genom att analysera hur djupt rotade principerna om och hur särbehandling ska ske är i rätten.

1.4 Material

Det huvudsakliga materialet är lagtext och förarbeten. De används för att ge en bild av de lagändringar som har skett och motiven bakom ändringarna. Viss doktrin används för att beskriva den positiva rättens skiftningar. Doktrin används även för att förklara innebörden av den positiva rätten vid olika tidpunkter och för att beskriva teorierna som används för att analysera lagändringarna.

²⁷ Se Tuori (1997) s. 440.

²⁸ Se Tuori (1997) s. 441.

²⁹ Se Tuori (1997) s. 441-442.

1.5 Forskningsläge

Inom den rättshistoriska straffrätten bör Christian Häthéns böcker *Stat och straff* samt *Straffvetenskap och kriminalpolitik* nämnas. *Stat och straff* avhandlar den straffrättsliga och kriminalpolitiska utvecklingen från medeltiden till mitten av 1900-talet. Boken omfattar således den aktuella tidsperioden för uppsatsen.³⁰ Boken ger en övergripande bild av straffteoriernas påverkan på det svenska straffsystemet utan särskilt fokus på straffsystemet för unga lagöverträdare. En översiktlig beskrivning av utvecklingen av straffsystemet för unga finns dock.³¹ *Straffvetenskap och kriminalpolitik* avhandlar de europeiska straffteoriernas betydelse för svensk lagstiftning mellan 1906–1931. Boken omfattar en beskrivning av den rättsvetenskapliga utvecklingen under 1800-talets senare hälft i Europa³² och i Sverige³³ samt en beskrivning av den straffrättsliga utvecklingen från början av 1800-talet till och med 1906³⁴. De straffrättsliga teoriernas respektive påverkan på lagstiftningen berörs inte i relation till de unga lagöverträdarna.

Till detta tillkommer flertalet äldre historiska genomgångar av bland andra Per-Edwin Wallén i *Svensk straffrättshistoria del 2* och Ivar Strahl i *Den svenska kriminalpolitiken*. Båda avhandlar perioden mellan införandet av strafflagen respektive brottsbalken. Här återfinns diskussioner om olika straffteoriernas påverkan och utveckling. Förutom ett kapitel i Strahls bok³⁵, som endast omfattar en historisk genomgång utan någon straffrättslig analys, saknas särskilt fokus på straffrättssystemet för unga lagöverträdare.

Vidare återfinns beskrivningar av den historiska utvecklingen av straffsystemet för unga lagöverträdare i bland andra Kerstin Nordlöfs bok *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt* och Mareike Perssons avhandling *Caught in the middle?*³⁶.

Införandet av tvångsuppfostran har behandlats av Mats Kumlien i avhandlingen *Uppfostran och straff*. Av särskilt intresse för den här uppsatsen är Kumliens straffteoretiska analys av förändringen utifrån den sociala skolan.

³⁰ Se Häthén (2014) s. 9, se kap. 5 och 6.

³¹ Se Häthén (2014) s. 256–259.

³² Se Häthén (1990) s. 61–96.

³³ Se Häthén (1990) s. 149–192.

³⁴ Se Häthén (1990) s. 194–227.

³⁵ Se Strahl (1970) kap. 14 s. 158–175.

³⁶ Se Persson (2017) kap. 3.4 s. 97–103.

Förutom forskning på området inleds många förarbeten med en historisk tillbakablick. Den senaste i raden *Slopad straffrabatt för unga myndiga* behandlar utvecklingen från 1734 års missgärningsbalk till och med 2017.³⁷ Även den generella kriminalpolitiska utvecklingen och påverkan behandlas men utan att närmare utvärdera specifika ändringar ur ett straffteoretiskt perspektiv.

1.6 Disposition

Uppsatsen inleds med ett avsnitt om straffteorier. Sedan följer en kortare genomgång av hur unga lagöverträdare straffas idag.

Den historiska genomgången delas upp i fem olika delar med fokus på varsin specifik förändring. I avsnitten förs löpande analys av de olika straffteoriernas inflytande. Nedslag görs i några av de större förändringarna: strafflagens införande 1864, införandet av lag innefattande vissa bestämmelser om förfarandet i brottmål rörande minderårige, lag angående verkställighet af domstols förordnande om tvångsuppfostran, lag om ändrad lydelse af 5 kap. 1, 2, 3 och 6 §§ strafflagen (SFS 1902:72) (1902 års uppfostringslagar), införandet av lagen om ungdomsfängelse 1935 (SFS 1935:343), införandet av brottsbalken (BrB), införandet av slutna ungdomsvård och ungdomstjänst i lag om ändring i brottsbalken (SFS 1998:604) och avslutas med det nutida förslaget om slopad straffrabatt³⁸.

I avsnitt tio avslutas uppsatsen med en slutanalys. Denna delas i sin tur upp efter uppsatsens frågeställningar.

³⁷ Se SOU 2018:85 kap. 3 s. 45-115.

³⁸ SOU 2018:85.

2 Straffteorier

Många teorier har genom åren utvecklats om varför den som överträder normer i samhället ska straffas.³⁹ I detta avsnitt ges en introduktion till några av dessa straffteorier. Avsnittet inleds med en kortare beskrivning av vad som utgör straff och påföljd. Därefter följer en beskrivning av tre olika straffteoretiska idéer, inom vilka det finns olika inriktningar. Avsnittet avslutas med en redogörelse av vad som enligt doktrinen utgör grunden till varför unga lagöverträdare bör särbehandlas.

2.1 Straff och påföljd

Straff är ett lidande som på ett personligt sätt tillfogas den som har brutit mot samhällets regler. Lidandet är motiverat av rättviseskäl och tillfogas av någon i en auktoritativ ställning, till exempel staten.⁴⁰ Enligt 1 kap. 3 § brottsbalken (BrB) är det bara böter eller fängelse som rent juridiskt kvalificeras som straff. I brottsbalken används också begreppet påföljd. Fängelse och böter faller också inom detta begrepp precis som villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.⁴¹ Särskilda brottspåföljder finns för unga lagöverträdare i form av ungdomsvård, ungdomstjänst och sluten ungdomsvård.⁴²

Straffteorier är internationella och tar inte hänsyn till uppdelningen i svensk rätt mellan straff och påföljd.⁴³ För att möjliggöra en straffteoretisk analys av straffsystemets utveckling omfattar begreppet straff både det som i svensk rätt definieras som straff respektive påföljd.⁴⁴

2.2 Allmänt om straffteorier

En grundläggande distinktion görs mellan absoluta och relativa straffteorier. Absoluta straffteorier utgår från att ett brott ska följas av en rättvis vedergällning.⁴⁵ De absoluta straffteorierna anses idag vara föråldrade och är i allmänhet övergivna.⁴⁶ I denna uppsats ligger fokus på relativa straffteorier

³⁹ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 32.

⁴⁰ Se Jareborg och Zila (2020) s. 13.

⁴¹ Se Asp och Ulväng (2013) s. 16.

⁴² Se Jareborg och Zila (2020) s. 14.

⁴³ Se Jareborg och Zila (2020) s. 66.

⁴⁴ Jfr. Jareborg och Zila (2020) s. 66.

⁴⁵ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 32.

⁴⁶ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 33; Victor (1999) s. 136.

som utgår från att straffets syfte är att förebygga brott. Dessa teorier delas i sin tur upp mellan de som är mer allmänpreventivt och individualpreventivt inriktade.⁴⁷

2.2.1 Allmänpreventiva teorier

Utgångspunkten för allmänpreventiva teorier är att straff på ett allmänt plan ska framhäva vikten av att följa lagar och regler.⁴⁸ Syftet med bestraffningen av en brottsling är att det leder till att andra samhällsmedlemmar avhåller sig från att begå brott.⁴⁹ Denna avskräckning kan ske på olika sätt. Förr i tiden var det vanligt att genom omedelbar avskräckning, med grymma och offentliga straff, väcka både allmänhetens avsky mot brottet och en rädsla för att brott skulle upptäckas.⁵⁰

Idag diskuteras främst medelbar avskräckning. Det uppnås dels genom ett i lagen uppställt hot om straff, dels genom en medvetenhet om att brott följs av ett straff.⁵¹ Hotet om bestraffning ska vara sådant att skälen mot att begå brott blir starkare än skälen för att begå brott. I detta avseende förutsätts människor handla på ett egoistiskt och rationellt sätt.⁵²

2.2.2 Individualpreventiva teorier

Individualpreventiva straffteorier fokuserar på att straffet ska avhålla den enskilda brottslingen från att begå fler brott.⁵³ Enligt Jeremy Bentham kan denna effekt uppnås genom att antingen ta ifrån den fysiska förmågan att begå brott, ta bort viljan att begå brott eller göra individen rädd för att begå brott.⁵⁴ Inom svensk rätt har dessa tre benämnts som oskadliggörande, förbättring och avskräckning.⁵⁵

Istället för oskadliggörande används idag termen inkapacitering vilket främst handlar om utformning av fängelsestraff. Fängelsestraffets längd ska bestämmas genom ett övervägande av hur mycket brottslighet som kan

⁴⁷ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 33.

⁴⁸ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 33.

⁴⁹ Se Jareborg och Zila (2020) s. 76.

⁵⁰ Se Jareborg och Zila (2020) s. 76.

⁵¹ Se Jareborg och Zila (2020) s. 76.

⁵² Se Jareborg och Zila (2020) s. 76; Borgeke och Heidenborg (2016) s. 34.

⁵³ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 34.

⁵⁴ Se Jareborg och Zila (2020) s. 85.

⁵⁵ Se Jareborg och Zila (2020) s. 85.

förhindras genom att individen befinner sig i fängelse.⁵⁶ Förbättring brukar numera benämnas som behandling.⁵⁷

2.3 Den klassiska teorin

Den klassiska teorin utgår från att handlingar begås av rationella individer som är kapabla att utöva sin fria vilja. Alla individer gör ett aktivt val att antingen följa lagen, eller att inte följa lagen. Valet baseras på den risk som föreligger med en handling och det välbehag som handlingen kan leda till. Beaktning tas till risken för ett obehag i form av straff och hur stort det obehaget i sådana fall kommer att bli. För att förebygga brott måste ett samhälle applicera rimliga straff som stimulerar människor till att avhålla sig från brottslighet. Det får däremot inte vara hårdare än så.⁵⁸

Straffet fungerar delvis som avskräckande för individen själv. På grund av det obehag som beteendet tidigare har lett till avskräcks individen från att begå nya brott i framtiden (individualprevention). Det avskräcker också andra från att begå liknande handlingar i syfte att undvika att bli straffade på samma sätt (allmänprevention).⁵⁹ Ju allvarligare eller skadligare ett brott är, desto mer anses en individ ha att vinna av det. Det innebär att ju allvarligare brott, desto hårdare straff krävs för att uppnå en avskräckande effekt.⁶⁰

Det ska av lag framgå exakt vilka handlingar som är olagliga och vilka straff som kan följa av respektive handling utan hänsyn till eventuella individuella egenskaper eller svårigheter.⁶¹ Senare har detta modifierats till att det är möjligt att ta hänsyn till mental kapacitet och ålder hos gärningspersonen.⁶² Den klassiska skolan betonar vikten av snabba, förutsebara och effektiva sanktioner.⁶³

2.3.1 Cesare Beccaria och Jeremy Bentham

I sitt arbete *Om brott och straff* från 1764 framförde Cesare Beccaria ett antal principer som har lagts till grund för den klassiska straffteorin.⁶⁴ Beccaria

⁵⁶ Se Jareborg och Zila (2020) s. 86-87.

⁵⁷ Se Jareborg och Zila (2020) s. 88.

⁵⁸ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 15.

⁵⁹ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 15.

⁶⁰ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 15.

⁶¹ Se Sarnecki (2014) s. 45; Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 15.

⁶² Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 15.

⁶³ Se Björne (2002) s. 362.

⁶⁴ Se Sarnecki (2014) s. 42.

menade att det är viktigare att förebygga brott än att straffa. Straffet kan inte motiveras av samhällets hämndbegär. Det enda acceptabla motivet för straff är att uppnå avskräckning. Ett brott innebär att samhället lider en skada och brottets allvarlighet kan mätas genom att den samhälleliga skadan värderas.⁶⁵ Reaktionen på brottet skulle enligt Beccaria fokusera på omfattningen av den skada som brottet har förorsakat, inte på brottslingens avsikter. Det utdömda straffet ska därmed stå i proportion till den skada som brottet har orsakat. Beccaria betonade vikten av att den anklagade behandlas korrekt och humant.⁶⁶

Jeremy Bentham introducerade sin syn på människan i sitt arbete *An introduction to the principles of morals and legislation*.⁶⁷ Han benämnde människan som *Homo Economicus* och menade att varje ordinärt klartänt människa är fullständigt kompetent att bedöma vad som ligger i dennes intresse. Denna inställning färgade även hans teori om brott.⁶⁸ Bentham menade att människan strävar efter att tillfredsställa sina behov (pleasures) och samtidigt undvika smärta eller obehag (pain). Det brottsliga beteendet förklarades enligt Bentham av att människor vill hitta ett sätt att finna välbehag. Om brottsliga former av behovstillfredsställelse kopplas till ett lagom mått av obehag kan brottsliga handlingar förebyggas.⁶⁹ Genom att beröva människor på deras pengar, frihet eller liv beläggs det skadliga behovstillfredsställande beteendet med ett obehag vilket får en brottsförebyggande effekt.⁷⁰ Alla människor kan fatta lika välöversvägda beslut. Eftersom det inte finns någon skillnad i brottsbenägenhet mellan olika individer förespråkade Bentham att samma brott ska straffas på samma sätt oavsett vem som har begått gärningen. Han menade att brottslingens individuella egenskaper inte ska få någon betydelse vid bestämmandet av straff.⁷¹

2.3.2 Nyklassicismen

I Sverige hade den klassiska straffrättsskolan stort inflytande i början av 1900-talet. Särskilt framträdande var straffrättsvetenskapsmannen Johan Hagströmer.⁷² Efter införandet av brottsbalken 1965 som var starkt präglad av behandlingsidéer kom en motreaktion som kallas för nyklassicism. Idéerna

⁶⁵ Se Sarnecki (2014) s. 43.

⁶⁶ Se Sarnecki (2014) s. 43.

⁶⁷ Se Sarnecki (2014) s. 44.

⁶⁸ Se Sarnecki (2014) s. 44.

⁶⁹ Se Sarnecki (2014) s. 45.

⁷⁰ Se Sarnecki (2014) s. 45.

⁷¹ Se Sarnecki (2014) s. 45; Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 15.

⁷² Se Häthén (2014) s.243–244.

kallas för nyklassicism eftersom de har likheter med den klassiska straffskolan med ledord som humanitet, proportionalitet, legalitet, ekvivalens, enkelhet och förutsebarhet. Nyklassicismen vänder sig särskilt mot idén om att den enskilda lagöverträdarens bästa ska ligga till grund för påföljdsvalet och menar att det leder till ett orättvist system.⁷³

2.4 Den sociala skolan och behandlingsideologin

2.4.1 Den sociala skolan

Enligt den sociala skolan är brott en följd av både yttre och inre faktorer. När teorin utvecklades ansågs industrialismens sociala missförhållanden ligga till grund för kriminalitet.⁷⁴ Särskilt trångboddhet, missbruk, prostitution och okunnighet var faktorer som bidrog till brottslighet. Enligt den sociala skolan är brott en naturlig reaktion på en onaturlig miljö och kan ses som en social företeelse.⁷⁵ Förebyggande åtgärder är effektiva och resurser borde riktas mot de barn och ungdomar som befinner sig i riskzonen för brottslighet.⁷⁶ Brottslingar ska integreras och rehabiliteras i samhället och sociala program ska se till att individer uppfostras, utbildas och får behandling för sjukdomar.⁷⁷

2.4.1.1 Franz von Liszt

Förespråkare för den sociala skolan var bland andra tysken Franz von Liszt som i det så kallade Marburgprogrammet stolpade upp det han ansåg vara de viktigaste straffrättspolitiska grunderna.⁷⁸ Von Liszt menade att den förbättringsbara brottslingen ska förbättras, tillfällighetsförbrytaren och den avskräckningsbara brottslingen avskräckas och den oförbätterlige brottslingen oskadliggöras.⁷⁹ Von Liszt menade därmed att straffet ska anpassas efter brottslingen. För att möjliggöra en anpassning kategoriseras brottslingarna i unga brottslingar, obotliga återfallsförbrytare, psykiskt otillräkneliga och övriga akuta brottsförövare.⁸⁰ För de som är oförbätterliga förordade von Liszt tidsbestämda frihetsstraff. Fängelsestraffets längd för den enskilde avgörs av hur behandlingen fortlöper och om det har lett till

⁷³ Se Munk (2015) s. 424–425.

⁷⁴ Se Häthén (2014) s. 190; Aspelin (1999) s. 118–119.

⁷⁵ Se Häthén (2014) s. 190–191.

⁷⁶ Se Häthén (2014) s. 191; Aspelin (1999) s. 119.

⁷⁷ Se Aspelin (1999) s. 119.

⁷⁸ Se Jareborg och Zila (2020) s. 85; Häthén (1990) s. 72.

⁷⁹ Se Häthén (1990) s. 80; Jareborg och Zila (2020) s. 85; Björne (2002) s. 363.

⁸⁰ Se Häthén (1990) s. 80; Aspelin (1999) s. 119.

önskvärt resultat.⁸¹ Av denna anledning var Von Liszt emot korta fängelsestraff.⁸²

Det viktigaste enligt von Liszt är att avlägsna de sociala förhållanden som skapar kriminalitet genom samhällliga reformer. Till skillnad från liberalismen som förde fram den enskilda individens intresse över gemenskapens betonade von Liszt istället gemenskapens intresse. En brottsling är en del av gemenskapen och har därigenom rätt att erhålla behandling som möjliggör en väg bort från kriminaliteten.⁸³ Von Liszt ansåg också att unga lagöverträdare främst borde särbehandlas genom uppfostringsåtgärder.⁸⁴

2.4.1.2 Johan C W Thyrén och Karl Schlyter

Johan Thyrén var lärjunge till von Liszt. Han tillgodogjorde sig von Liszts centrala idéer och applicerade dem i ett svenskt perspektiv.⁸⁵ Thyrén menade att straffrätten borde fokusera på den manifesterade samhällsfarligheten i den gärning som brottslingen har begått. Denna samhällsfarlighet ska neutraliseras genom differentierade skyddsåtgärder i straffsystemet.⁸⁶ Thyrén var även influerad av den klassiska skolan och ansåg att straffet har ett allmänpreventivt syfte och att rättssäkerheten måste bibehållas.⁸⁷ De huvudsakliga straffen borde enligt Thyrén utgöras av böter och frihetsstraff. Däremot menar han att de inte är lämpliga för de kategorier av brottslingar som kännetecknades av så kallad atypisk samhällsfarlighet. Däribland omfattas minderåriga förbrytare. För dessa brottslingar är de ordinära straffen antingen för stränga eller otillräckliga. De borde därför kompletteras med speciella påföljder, så kallade skyddsåtgärder.⁸⁸

Karl Schlyter, som också påverkades av den sociologiska skolan, ansåg att vissa grupper av kriminella inte passar i fängelse, bland andra unga brottslingar. Dessa borde hållas borta från anstalterna och istället behandlas på ett annat sätt.⁸⁹ Schlyter menade att brottslingarna genom vård ska föras bort från den kriminella banan. Han var delvis influerad av den positiva skolan och såg brottslingen som en socialt avvikande individ förutbestämd att

⁸¹ Se Aspelin (1999) s. 119.

⁸² Se Häthén (2014) s. 192; Stenborre (2003) s. 53.

⁸³ Se Häthén (1990) s. 81.

⁸⁴ Se Stenborre (2003) s. 53.

⁸⁵ Se Anners (1964) s. 251–252; Häthén (2014) s. 244.

⁸⁶ Se Anners (1964) s. 251–252; Wallén (1973) s. 27.

⁸⁷ Se Häthén (2014) s. 252; Anners (1964) s. 251.

⁸⁸ Se Wallén (1973) s. 28.

⁸⁹ Se Häthén (2014) s. 251–252.

bli brottsling. Därför ansåg han att straff enligt den klassiska skolan var både grymma och ineffektiva.⁹⁰

2.4.2 Behandlingsideologin

Både von Liszt och Thyrén förespråkade individuell avskräckning av tillfällighetsförbrytare, behandling av de förbättringsbara brottslingarna och oskadliggörande av de kroniska brottslingarna. Behandlingsideologin fokuserar istället främst på behandling av den avvikande individen.⁹¹ Tre antaganden kan sägas vara grundläggande; en optimistisk människosyn, tron på att det är möjligt att påverka en människas utveckling och att denna påverkan är möjlig att uppnå genom professionellt utbildad personal.⁹² Ett brott är ett tecken på en individs felaktiga utveckling vilket ofta är hänförligt till en besvärlig barndom eller felaktig uppfostran.⁹³

Samhället ska slå fast lagöverträdarens behandlingsbehov och en framtidsprognos som sedan blir avgörande för valet av påföljd och verkställighetens utformning.⁹⁴ Återfallsrisken ska undanröjas genom vård.⁹⁵ Andra straffteorier anses för metafysiska och, till skillnad från behandlingsideologin, inte tillräckligt vetenskapliga. Naturvetenskapliga metoder används för att undersöka, diagnosticera och klassificera de avvikande beteendena.⁹⁶ Behandlingsideologin förespråkar ännu mer differentierade påföljder och kategorisering av brottslingarna än den sociala skolan.⁹⁷ Det inte är upp till domstolarna att avgöra när en individ är färdig med sin behandling. Ett sådant beslut ska istället fattas av experter allt eftersom behandlingen fortlöper.⁹⁸

2.5 Utveckling- och livscykelteorier

Syftet med utveckling- och livscykelteorier (Developmental and life-course theories) är att försöka förstå mönster av kriminalitet över en längre tid.⁹⁹ Teorierna ser på kriminalitet genom hela livet och antyder att förändringar i

⁹⁰ Se Häthén (2014) s. 246.

⁹¹ Se Stenborre (2003) s. 54; Jareborg och Zila (2020) s. 88.

⁹² Se BRÅ 1977:7 s. 176.

⁹³ Se Jareborg och Zila (2020) s. 88.

⁹⁴ Se Elwin och Heckscher (1976) s. 72. BRÅ 1977:7 s. 176.

⁹⁵ Se Jareborg och Zila (2020) s. 88.

⁹⁶ Se Elwin och Heckscher (1976) s. 73.

⁹⁷ Se Elwin och Heckscher (1976) s. 72.

⁹⁸ Se BRÅ 1977:7 s. 176-177.

⁹⁹ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 288.

kriminellt beteende beror på ålder.¹⁰⁰ Att det finns en relation mellan ålder och kriminellt beteende är ett av de mest oomtvistliga fakta inom kriminologi.¹⁰¹ Generellt sett når kriminell aktivitet sin topp i ungdomen och går sedan gradvis ner i äldre åldersgrupper. Stort fokus ligger på att förklara och förstå åldersrelaterade mönster och upptäcka faktorer som kan utgöra vändpunkter (turnings points) samt identifiera riskfaktorer som kan trigga kriminellt beteende i vissa åldersgrupper.¹⁰²

2.5.1 Ålders- och kriminalitetskurva

En ålders- och kriminalitetskurva används för att beskriva hur brott begås av olika åldersgrupper. Den första ålders- och kriminalitetskurvan publicerades 1831 och har enligt kriminologer sett likadan ut genom alla tider, platser, sociala och kulturella förhållanden.¹⁰³ En typisk ålders- och kriminalitetskurva för män¹⁰⁴ visar en snabb ökning av antalet brott i åldern mellan 15 till 18 år. Sedan följer en skarp nedåtgående trend mellan 18 och 25-årsåldern. Därefter går kurvan fortsatt nedåt men inte lika skarpt.¹⁰⁵

2.5.2 Den kriminella karriären

Forskning om den kriminella karriären tar hänsyn till en individs brottsliga kriminella gärningar genom livet.¹⁰⁶ Bland annat studeras det första brottstillfället, längden på den kriminella karriären och vad som får en individ att sluta begå brott.¹⁰⁷

Forskning tyder på att ju tidigare det första brottet begås desto större risk för en längre brottslig karriär och med en högre brottsfrekvens.¹⁰⁸ Tidpunkten för det första brottet är ofta mellan 13 och 19 års ålder.¹⁰⁹ Det är svårt att bedöma när någon kan sägas ha begått sitt sista brott men forskning har visat att den genomsnittliga kriminella karriären pågår i ca 10 år när engångsförbrytare inte räknas med. Den vanligaste åldern att sluta begå brott är mellan 20 och

¹⁰⁰ Se McVie (2009) s. 43.

¹⁰¹ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 288.

¹⁰² Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 288.

¹⁰³ Se McVie (2009) s. 40; Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 290.

¹⁰⁴ Just denna kurva kommer från en undersökning Skottland.

¹⁰⁵ Kurvan är liknande för kvinnliga lagöverträdare. Ökningen respektive minskningen av brott är dock inte lika drastisk, se McVie (2009) s. 39–40.

¹⁰⁶ Se McVie (2009) s. 44.

¹⁰⁷ Se McVie (2009) s. 44.

¹⁰⁸ Se McVie (2009) s. 45; Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 291. Kyvsgaard (2003) s.

107.

¹⁰⁹ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 291.

29 år.¹¹⁰ I en av de allra längsta undersökningarna som följt lagöverträdare upp till sjuttio års ålder var den kriminella karriären för alla typer av brott ca 26 år lång.¹¹¹

Två grupper av unga lagöverträdare kan identifieras. De som begår brott under ungdomsåren men förändrar sitt kriminella beteende och slutar att begå brott i övergången till att bli unga vuxna. Den andra gruppen fortsätter sitt kriminella beteende genom ungdomsåren och in i vuxenlivet.¹¹² Det är mycket svårt att skilja mellan en individ som kommer att vara på en del av den ena eller den andra gruppen, eftersom de kan ägna sig åt samma typ av kriminalitet under sina ungdomsår.¹¹³

2.5.3 Orsaker till vändpunkter i kriminellt beteende

Det finns många olika idéer om vad som kan orsaka vändpunkter i kriminellt beteende. En sådan teori är den om social kontroll. Förklaringen till varför en individ slutar begå kriminella handlingar är en förändring av dennes sociala relationer.¹¹⁴ Under tonåren är det inte ovanligt med kriminellt beteende för att efterlikna brottsliga jämnåriga. Det utgör ofta en del av en frigörelseprocess som kan ta sig i uttryck i ett icke-karaktäristiskt beteende.¹¹⁵ Att sluta begå brott indikerar istället på mognad och ett avståndstagande från det negativa inflytandet från jämnåriga.¹¹⁶ När möjligheten att spendera tid tillsammans med brottsbenägna jämnåriga minskar leder det till att allt fler avstår från att begå brott. Minskningen av brottsbenägenheten beror på en förändring mot mer konventionella sociala roller.¹¹⁷

Ju äldre vi blir desto starkare växer de sociala banden. Starkare band till samhället och i sociala relationer utgör en drivkraft till att avstå från att begå brott. Undersökningar har visat att individer ofta slutar begå brott i samband med att de får en fast anställning, genomgår värnplikt eller får en erfarenhet med domstolsväsendet. Den allra vanligaste vändpunkten är äktenskap.¹¹⁸

En förändring i sociala relationer kan därmed erbjuda en förklaring till varför de allra flesta som begår brott i unga år slutar och varför endast ett fåtal

¹¹⁰ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 291; Kyvsgaard (2003) s. 123.

¹¹¹ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 292; McVie (2009) s. 45.

¹¹² Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 292, McVie (2009) s. 46.

¹¹³ Se McVie (2009) s. 46.

¹¹⁴ Se McVie (2009) s. 49.

¹¹⁵ Se McVie (2009) s. 49.

¹¹⁶ Se McVie (2009) s. 49.

¹¹⁷ Se McVie (2009) s. 50.

¹¹⁸ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 296; McVie (2009) s. 50.

fortsätter sin kriminella bana. En utebliven förändring av individens sociala relationer och relation till samhället innebär att denne är mer benägen att fortsätta begå brott.¹¹⁹ För att undvika att unga människor fortsätter sin kriminella karriär krävs åtgärder som ger möjligheter till framtida jobb och stärker familjerelationer. Frihetsberövande straff kan däremot skapa en social och strukturell barriär mot att stärka sociala relationer och motverka att individen slutar begå brott i framtiden.¹²⁰

2.6 Grund för särbehandling av unga lagöverträdare

Unga lagöverträdare särbehandlas av flera anledningar. De anses ha en outvecklad ansvarsförmåga eftersom de befinner sig i utvecklingen från barndom och vuxenliv. Nervsystemet kan inte anses vara fullt utväxt före 18-årsåldern. Det innebär att unga inte kan förväntas ha full förståelse för grundläggande värden i samhället och sätta sig in i andras lidande. De har dessutom svårare att motstå gruppträck och kontrollera aggressiva impulser.¹²¹

Unga är också mer sanktionskänsliga. Det beror på att unga har en annan tidsuppfattning och på att inlärningsprocessen mot vuxenlivet störs. Bestraffning riskerar att motverka deras möjligheter att mogna och få den självkänsla som krävs för ett fungerande vuxenliv.¹²² Unga människor genomgår en experimenterande fas vilken omfattar försök till att ta eget ansvar, frigörelse från sina föräldrar och testande av gränser. Att som ung ha möjlighet att göra dumma saker skapar vuxna individer som är utrustade med självförtroende och självkänsla. Det ger anledning till att se på unga människors brottsliga agerande på ett annat sätt än vuxna människors.¹²³

¹¹⁹ Se Akers, Sellers och Jennings (2017) s. 295.

¹²⁰ Se McVie (2009) s. 50.

¹²¹ Se Jareborg och Zila (2020) s. 156; Clevesköld, Thunved, B och Thunved, A (2015) s. 141.

¹²² Se Jareborg och Zila (2020) s. 156.

¹²³ Se Jareborg och Zila (2020) s. 156–157.

3 Särbehandling av unga lagöverträdare idag

Enligt 1 kap. 6 § BrB kan individer som har fyllt 15 år vid brottstillfället dömas till en påföljd. Det finns dock bestämmelser som gör att lagöverträdare mellan 15 och 21 år särbehandlas både vid straffmätning och vid val av påföljd. Särbehandling sker dels i åldersgruppen mellan 15 och 18 år, dels i åldersgruppen mellan 18 och 21 år.¹²⁴ Nedan följer en grundläggande beskrivning av hur domstolen bestämmer påföljd för unga lagöverträdare mellan 15 och 21 år. Tanken är att ge en förenklad sammanfattning av dagens system som sedan kan användas som utgångspunkt för redogörelsen av den historiska utvecklingen.

3.1 Straffmätning

I 29 kap. BrB finns bestämmelser om straffmätning och i 30 kap. finns bestämmelser om påföljdsval. Dessa två kapitel reglerar tillsammans huvuddelen av påföljdsbestämningen.¹²⁵ För att komma fram till det slutliga straffet för en lagöverträdare måste flera steg genomföras i den så kallade straffmätningens processen. Innan rätten kan göra ett påföljdsval måste nästan alltid en ungefärlig straffmätning ha skett.¹²⁶ Det värde som rätten kommer fram till, efter att med utgångspunkt i brottets straffskala bestämt straffets straffvärde och sedan beaktat billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB och ungdomsreduktionen i 29 kap. 7 § BrB, kallas för straffmätningens värde.¹²⁷ Avseende fängelse sker den slutliga straffmätningen först efter att påföljdsvalet har gjorts.¹²⁸

3.1.1 Straffskala

I varje brottsbeskrivning i brottsbalken finns det en föreskriven straffskala.¹²⁹ Den ger enligt 29 kap. 1 § BrB ramen inom vilken straffet kan bestämmas. Straffskalan anses spegla hur allvarligt lagstiftaren ser på den aktuella gärningen.¹³⁰

¹²⁴ Se Clevesköld, Thunved, B och Thunved, A (2015) s. 141.

¹²⁵ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 144.

¹²⁶ Se Jareborg och Zila (2020) s. 124.

¹²⁷ Det finns olika syn på när återfallsförvärring ska beaktas, innan eller efter påföljdsval, se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 46 och 265.

¹²⁸ Se Jareborg och Zila (2020) s. 124.

¹²⁹ Se Jareborg och Zila (2020) s. 125.

¹³⁰ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 159.

3.1.1.1 Särskilt om straffskalar för unga lagöverträdare

Den tilltalades ålder kan få viss betydelse även vid bestämmande av tillämplig straffskala. 26 kap. 3 § BrB anger att en individ som har dömts till fängelse i minst 2 år och sedan begår ett nytt brott med en straffskala på över 6 år vid återfallet kan dömas till fyra års längre straff än vad som är föreskrivet i straffskalan för det nya brottet. I det andra stycket stadgas att om en person har begått det första brottet innan denne fyllt 21 år kan det inte ligga till grund för en sådan straffskärpning. I 29 kap. 7 § 2st. BrB stadgas att en individ som begått ett brott innan denne fyllt 21 år inte får dömas till svårare straff än 10 års fängelse. Om det för det aktuella brottet föreskrivs fängelse på längre tid, livstid eller om det följer av 26 kap. 2 § (om påföljd för flera brott) får fängelse i max 14 år utdömas. Straffskalan för unga lagöverträdare har därmed vissa begränsningar i jämförelse med en lagöverträdare som fyllt 21 år vid brottstillfället.

3.1.2 Straffvärde

Enligt 29 kap. 1 § BrB ska straffet bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller brottens samlade straffvärde. I andra stycket föreskrivs att bedömningen av straffvärdet ska beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon har haft. Särskilt ska det beaktas huruvida gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. Straffvärdesbedömning är därmed främst en fråga om att bedöma skadligheten och farligheten i en gärning samt den tilltalades skuld.¹³¹ De omständigheter som ska beaktas i fråga om straffvärdet anges i 29 kap. 2 och 3 §§ BrB.

3.1.2.1 Särskilt om straffvärde för unga lagöverträdare

Straffvärdesbedömningen kan påverkas av att det handlar om en ung lagöverträdare. Enligt 29 kap. 3 § 1st. 3 p. ska det beaktas som en förmildrande omständighet om den tilltalades handlande stått i samband med dennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Det är dock ovanligt att den punkten beaktas som förmildrande omständighet. Istället är det oftast 29 kap. 7 § som åberopas vid straffnedsättning för unga lagöverträdare.¹³²

¹³¹ Se Jareborg och Zila (2020) s. 105.

¹³² Se Jareborg och Zila (2020) s. 158.

3.1.3 Straffskärpning eller strafflindring

Det finns även omständigheter som kan vara strafflindrande. De omständigheter som stadgas i 29 kap. 5 § BrB brukar kallas för billighetsskäl. De påverkar inte straffvärdet men har ändå att göra med att gärningspersonen ska behandlas rättvist.¹³³ Enligt 29 kap. 4 § BrB ska rätten ta särskild hänsyn till huruvida det handlar om ett återfall i tidigare brottslighet, vilket är straffskärpande.¹³⁴

3.1.3.1 Särskilt om straffsänkning för unga lagöverträdare

29 kap. 7 § BrB slår fast att en individs ungdom särskilt ska beaktas vid straffmätningen. Det gäller individer som har begått brott innan de fyllt 21 år. Gärningspersonens ungdom behöver inte faktiskt ha påverkat agerandet utan ungdomsreduktionen bestäms endast utifrån åldern vid brottstillfället.¹³⁵ Det finns inga direkta riktlinjer för hur stor ungdomsrabatten ska vara men i doktrinen har följande illustration presenterats:¹³⁶

Ålder	Straffnedsättning	Ungefärlig strafflängd
15 år	75–85 %	1/5
16 år	65–75 %	1/4
17 år	55–65 %	1/3
18 år	45–55 %	1/2
19 år	30–40 %	2/3
20 år	20–30 %	3/4

Ovanstående modell används i stor utsträckning av domstolarna.¹³⁷ Straffreduktion enligt 29 kap. 7 § BrB leder ofta till att en annan påföljd än fängelse väljs.¹³⁸ Enligt praxis sker inte straffreduktion på grund av individens ålder när det gäller ordningsföreseelser eller lägsta antalet dagsböter.¹³⁹

¹³³ Se Jareborg och Zila (2020) s. 132.

¹³⁴ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 45. Se not 129.

¹³⁵ Se Jareborg och Zila (2020) s. 158.

¹³⁶ Se Jareborg och Zila (2020) s. 159; Borgeke och Heidenborg (2016) s. 258.

¹³⁷ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 258.

¹³⁸ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 49.

¹³⁹ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 48; Persson (2017) s. 130.

3.2 Påföljdsval för unga lagöverträdare

Det finns fler påföljdsalternativ för unga lagöverträdare än för gärningspersoner som är 21 år eller äldre. En ung lagöverträdare kan dömas till påföljderna fängelse, böter, villkorlig dom eller skyddstillsyn samt ungdomsvård, ungdomstjänst eller slutna ungdomsvård.¹⁴⁰ Påföljdsvalet bygger på principen om att unga lagöverträdare främst ska bli föremål för insatser inom socialtjänsten.¹⁴¹

3.2.1 Böter

Böter förekommer enligt 25 kap. 1 § i tre olika former, dagsböter, penningböter och normerande böter. Vid påföljden dagsböter för unga lagöverträdare ska dennes ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen, vilket innebär att antalet dagsböter kan reduceras samt dagsbotsbeloppet jämkas.¹⁴²

3.2.2 Ungdomstjänst

Ungdomstjänst kan användas både som en fristående påföljd för ett brott och som tillägg till ungdomsvård.¹⁴³ I valet mellan ungdomsvård och ungdomstjänst ska domstolen, enligt 32 kap. 2 § 3st. BrB, välja ungdomstjänst när det anses vara tillräckligt ingripande och det saknas tillräckliga skäl att döma till ungdomsvård. Enligt första stycket innebär ungdomstjänst mellan 20 – 150 timmar oavlönat arbete. Om brottslighetens straffmätningssvärde överstiger 1 års fängelse ska ungdomstjänst inte dömas ut.¹⁴⁴ 32 kap. 2 § 2st. BrB slår fast att den som är över 18 år endast får dömas till ungdomstjänst om det finns särskilda skäl för det. Det kan exempelvis vara fråga om att brottet begicks innan individen fyllde 18 år eller att domen faller strax efter att individen fyllt 18 år.¹⁴⁵ Ungdomstjänst anses i regel vara lämpligare som åtgärd för unga än villkorlig dom.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 472–473.

¹⁴¹ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 471; Clevesköld, Thunved, A och Thunved B, (2015) s. 16.

¹⁴² Se Nordlöf (2012) s. 182.

¹⁴³ Se Jareborg och Zila (2020) s. 160.

¹⁴⁴ Se Jareborg och Zila (2020) s. 160; Borgeke och Heidenborg (2016) s. 493.

¹⁴⁵ Se Jareborg och Zila (2020) s. 51.

¹⁴⁶ Se Jareborg och Zila (2020) s. 163.

3.2.3 Ungdomsvård

Enligt 32 kap. 1 § BrB kan den som har begått brott i åldern under 21 år, om denne har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) eller lagen (1990:52) om vård av unga (LVU), dömas till ungdomsvård. Det är möjligt när socialtjänstens åtgärder anses vara tillräckligt ingripande med tanke på brottslighetens straffvärde, art och gärningspersonens tidigare brottslighet. Om vård kan ske frivilligt görs detta enligt SoL.¹⁴⁷ 32 kap. 1 § 3st. BrB stadgar att domstolen i sådana fall ska meddela en särskild föreskrift om att gärningspersonen ska följa ett ungdomskontrakt som socialtjänsten upprättat och som bifogats i domen. Om vården inte kan ske på frivillig väg utförs det med stöd av LVU.¹⁴⁸ 32 kap. 1 § 4st. BrB stadgar att socialtjänsten i dessa fall ska upprätta en vårdplan som bifogas i domen.

För att ungdomsvård ska anses som en tillräckligt ingripande åtgärd kan den i vissa fall kombineras med ungdomstjänst eller dagsböter enligt 32 kap. 1 § 2st. BrB. Enligt 32 kap. 3 § BrB är huvudregeln att ungdomstjänst ska dömas ut som en tilläggsåtgärd istället för böter. Om den som har dömts till ungdomsvård inte följer den upprättade vårdplanen eller ungdomskontraktet kan domstolen enligt 32 kap. 4 § BrB på ansökan av åklagaren undanröja påföljden och bestämma en ny. I första hand ska dock den dömde varnas.

3.2.4 Ungdomsövervakning

2021 infördes en ny påföljdsform, ungdomsövervakning i 32 kap. 3 a § BrB. Den nya paragrafen stadgar att lagöverträdare under 21 år vid lagföringstillfället kan dömas till ungdomsövervakning. Den som är över 18 år får endast dömas till ungdomsövervakning om det föreligger särskilda skäl. Sådana skäl kan exempelvis vara om den tilltalade begått brottet innan denne fyllt 18 år och påföljden bestäms kort efter att denne fyllt 18 år.¹⁴⁹ Ungdomsövervakning ska enligt 32 kap. 3 § BrB användas i de fall som varken ungdomsvård eller ungdomstjänst anses tillräckligt ingripande med tanke på brottslighetens straffvärde och den unge lagöverträdarens tidigare brottslighet. Den unge är enligt 32 kap. 3 a § 3st. BrB skyldig att medverka till upprättandet av en verkställighetsplan som sedan ska följas.

¹⁴⁷ Se Jareborg och Zila (2020) s. 49; Borgeke och Heidenborg (2016) s. 477.

¹⁴⁸ Se Jareborg och Zila (2020) s. 49; Borgeke och Heidenborg (2016) s. 477.

¹⁴⁹ Se Prop. 2019/20:118 s. 131.

3.2.5 Villkorlig dom

Villkorlig dom innebär enligt 27 kap. 3 § att lagöverträdaren ställs under en prøvotid på 2 år. 27 kap. 4 § stadgar att individen under prøvotiden ska vara skötsam och försörja sig själv efter förmåga. Villkorlig dom är en relativt vanlig påföljd för unga lagöverträdare. För att villkorlig dom ska användas som påföljd för unga lagöverträdare måste gärningen efter straffmätningen motsvara fängelse, dock inte mer än fängelse i 11 månader.¹⁵⁰

3.2.6 Skyddstillsyn

Skyddstillsyn är en form av kriminalvård i frihet och det centrala innehållet utgörs av övervakning. Det kan kombineras med föreskrifter om böter, samhällstjänst eller fängelse.¹⁵¹ Skyddstillsyn ska väljas som påföljd om övervakningen kan bidra till att den dömde inte begår fler brott samtidigt som en mer ingripande åtgärd inte anses befogad.¹⁵² Vid skyddstillsyn gäller en prøvotid på tre år enligt 28 kap. 4 § BrB. Om den dömde missköter sig under prøvotiden kan påföljden undanröjas enligt 28 kap. 8 § BrB. För lagöverträdare under 18 år ska skyddstillsyn användas restriktivt. Påföljden är bara aktuell om den anses som lämpligare än ungdomsvård. Det kan vara fallet om socialnämnden anses ha uttömt sina resurser eller att det har skett en stabilisering i den unges levnadsförhållanden.¹⁵³

3.2.7 Sluten ungdomsvård

Om domstolen kommer fram till att påföljden ska bestämmas till fängelse för en lagöverträdare som inte har fyllt 18 år ska istället sluten ungdomsvård som huvudregel användas som påföljd enligt 32 kap. 5 § BrB. Enligt samma paragraf kan sluten ungdomsvård utdömas i mellan 14 dagar och fyra år och längden bestäms utifrån straffmätningens värde. Det finns ingen möjlighet till villkorlig frigivning vilket beaktas när påföljdens varaktighet bestäms. En tredjedel av tiden dras av som kompensation.¹⁵⁴ Eftersom sluten ungdomsvård kan variera mellan 14 dagar och fyra år är det ett alternativ när ett fängelsestraff inte skulle ha överskridit sex år.¹⁵⁵

Sluten ungdomsvård får inte dömas ut på någon annan grund än brottslighetens straffvärde, art eller den tilltalades tidigare brottslighet.

¹⁵⁰ Se Nordlöf (2012) s. 204.

¹⁵¹ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 117.

¹⁵² Se Nordlöf (2012) s. 208.

¹⁵³ Se Nordlöf (2012) s. 208.

¹⁵⁴ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 344.

¹⁵⁵ Se Jareborg och Zila (2020) s. 51; Borgeke och Heidenborg (2016) s. 344.

Eventuella vårdsynpunkter är en fråga för verkställigheten av den slutna ungdomsvården; vårdbehov är inte en förutsättning för påföljden.¹⁵⁶ Skäl till att inte använda påföljden slutna ungdomsvård kan enligt 32 kap. 5 § handla om individens ålder vid själva lagföringen, särskilt i de fall lagföring sker betydligt senare än brottet. Även när det handlar om allvarlig eller omfattande brottslighet kan slutna ungdomsvård anses vara olämpligt. Fängelse blir då aktuellt.¹⁵⁷ Slutna ungdomsvård verkställs på särskilda ungdomshem som kallas för §12-hem. Själva vistelsen på hemmen ska utformas så att den på bästa sätt främjar den unges anpassning i samhället och minimerar de skadliga effekterna av frihetsberövandet.¹⁵⁸

3.2.8 Fängelse

Den som har dömts till ett fängelsestraff ska enligt 26 kap. 4 § BrB tas in på en kriminalvårdsanstalt för att verkställa sitt straff om inte annat är särskilt föreskrivet. Unga lagöverträdare under 21 år kan som nämnts tidigare inte dömas till ett längre fängelsestraff än 14 år. Fängelse som påföljdsform för unga lagöverträdare är begränsad.¹⁵⁹ Förutom bestämmelsen i 32 kap. 5 § BrB framgår det också av 30 kap. 5 § BrB att rätten endast kan döma en person som begått ett brott innan denne fyllt 18 år till fängelse om det finns synnerliga skäl.

I 30 kap. 5 § 2st. stadgas att en individ mellan 18 och 21 år kan dömas till fängelse med hänsyn till brottets straffvärde eller att det annars finns särskilda skäl.¹⁶⁰ Skälen mot att döma en individ till fängelse blir starkare ju yngre lagöverträdaren är.¹⁶¹ Ett straffmättningsvärde som efter beaktande av ungdomsreduktion enligt 29 kap. 7 § BrB och billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § BrB motsvarar fängelse i ett år eller mer kan ensamt tala för att påföljden ska bli fängelse. Det innebär i praktiken att ett brott begånget av en 15-åring måste ha ett straffmättningsvärde på minst 5 år i fängelse (innan reduktionerna) för att straffmättningsvärdet ska bli så högt att det ensamt talar för fängelse som påföljd.¹⁶²

¹⁵⁶ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 344.

¹⁵⁷ Se Jareborg och Zila (2020) s. 51-52.

¹⁵⁸ Se Nordlöf (2012) s. 187.

¹⁵⁹ Se Nordlöf (2012) s. 184.

¹⁶⁰ Se Nordlöf (2012) s. 184

¹⁶¹ Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 337.

¹⁶² Se Borgeke och Heidenborg (2016) s. 339.

4 Införandet av strafflagen

Fram till införandet av strafflagen samlades straffrättsliga regler främst i missgärningsbalken och straffbalken. Många av straffstadgandena i missgärningsbalken byggde på praxis från 1600-talet och straffen utgjordes i huvudsak av böter och skam- och kroppsstraff.¹⁶³ De straff som föreskrevs var hårda men allt eftersom 1700-talets idéer om en human straffrätt påverkade domstolarna blev det mer ovanligt med de allra svåraste straffen.¹⁶⁴

1734 års lag ansågs som allt mer föråldrad och Stora lagkommittén tillsattes 1811 med målet att utarbeta en ny allmän civil- och kriminallag. 1832 presenterades *Förslag till allmän Criminallag*.¹⁶⁵ Betänkandet omarbetades sedan av Gamla lagberedningen i *Förslag till Straff-Balk* 1844.¹⁶⁶ Därefter följde en tid av mindre reformer inom det straffrättsliga området. 1862 lades det fullständiga förslaget till en ny strafflag fram.¹⁶⁷ Förslaget antogs och strafflagen (SL) utfärdades den 16 februari 1864 och trädde ikraft den 1 januari 1865.¹⁶⁸

4.1 Innebörden av lagändringarna

I 2 kap. 1 § SL rangordnades de allmänna straffarterna, dödsstraff, straffarbete, fängelse och böter. De ansågs svårare eller lindrigare i jämförelse med varandra enligt den ordning som de räknades upp, dödsstraffet var därmed det svåraste straffet. 2 kap. 11 § SL stadgade att ungdomar under 18 år inte kunde dömas till fängelse vid vatten och bröd. I lagens femte kapitel *Om särskilda grunder, som utesluta, minska eller upphäva straffbarhet* fanns vissa regler om omständigheter som kunde innebära ett uteslutande eller minskande av straffbarheten på grund av bristande tillräknelighet hos gärningspersonen.¹⁶⁹

Straffrihet och straffminskning på grund av gärningspersonens ungdom behandlades i 5 kap. 1–3 §§ SL. 5 kap. 1 § SL stadgade att en straffbar gärning var strafflös om den hade begåtts av ett barn under 15 år. För gärningar belagda med dödsstraff eller straffarbete i över två år kunde dock en individ som fyllt 14 men inte 15 år dömas till straff enligt 5 kap. 2 § SL. 5

¹⁶³ Se Häthén (2014) s. 162.

¹⁶⁴ Se Häthén (2014) s. 168.

¹⁶⁵ Se Wallén (1973) s. 5.

¹⁶⁶ Se Wallén (1973) s. 7.

¹⁶⁷ Se Wallén (1973) s. 8.

¹⁶⁸ Se Wallén (1973) s. 8.

¹⁶⁹ Se Carlén (1866) s. 86.

kap. 3 § SL stadgade att dödsstraff eller straffarbete på livstid för den som inte har fyllt 18 år skulle nedsättas till mellan 6 och 10 års straffarbete. En 17-åring som gjort sig skyldig till mordbrand kunde till exempel utan beaktande av dennes ungdom dömas till livstids straffarbete. Med beaktande av ungdomsreduktionen kunde straffet istället bestämmas sex års straffarbete.¹⁷⁰

4.2 Bakomliggande idéer

I Stora lagkommitténs betänkande från 1832 framgår att en gärningsperson som har fyllt 15 år var att anses som fullt tillräknelig. En straffnedsättning för lagöverträdare mellan 15 och 18 år var dock motiverad eftersom dessa lagöverträdare inte hade en så stor inrotad ondska. Förbättring av individen skulle därför med stor sannolikhet kunna förväntas.¹⁷¹ 1834 framförde Stora lagkommittén att samhället borde bemöta unga upp till 18 års ålder med större tolerans. Istället för avrättning eller livstidsinspärning skulle ungdomarna få en ny chans.¹⁷²

Det förelåg djup oenighet i denna fråga.¹⁷³ Svea hovrätt avvisade Stora lagkommitténs förslag om en ovillkorlig straffrabatt för åldersgruppen. De motiverade ställningstagandet med att det fanns förbrytare i den åldern som visade sådan elakhet eller urskiljningslöshet att de borde ses som lika brottsliga som individer över 18 år.¹⁷⁴

Även lagutskottet ställde sig frågande till varför just lagöverträdare i åldern mellan 15 och 18 år skulle särbehandlas. Förståndsmässigt och urskillningsmässigt kunde en 15-åring förstå brottsligheten. För att upprätthålla rättvisan var denne tvungen att underkastas ett fullt straff.¹⁷⁵ Trots kritiken antogs den nya strafflagen 1864 med den omdebatterade straffrabatten för unga.¹⁷⁶

4.2.1 Analys av motiven till lagändringen

Av de få uttalanden som finns i förarbetena om straffnedsättningen för unga lagöverträdare mellan 15 och 18 år går det att urskilja några straffteoretiska motiveringar. Den huvudsakliga orsaken till straffnedsättningen var att unga

¹⁷⁰ Se Carlén (1866) s. 89.

¹⁷¹ Se Bet. 1832 s. 27–28.

¹⁷² Se Kumlien (1997) s. 184.

¹⁷³ Se Kumlien (1997) s. 193.

¹⁷⁴ Se Kumlien (1997) s. 194.

¹⁷⁵ Se Kumlien (1997) s. 195.

¹⁷⁶ Se Kumlien (1997) s. 195.

under 18 år inte ansågs ha utvecklat en så pass stor inneboende ondska att det saknades hopp om förbättring. Tillsammans med uttalandet om att ungdomar borde få en ny chans genom att sätta ner deras straff målas en bild av att straffnedsättningen infördes på grund av att det fanns hopp för unga lagöverträdarens förbättring. Det går därmed att urskilja individualpreventiva argument i motiven.

Svea hovrätt ansåg däremot inte att unga lagöverträdare saknade den inneboende ondskan som fanns hos andra lagöverträdare. Det saknades därför grund för att särbehandla unga lagöverträdare enbart på grund av deras ålder. Det verkar alltså ha funnits en splittring i frågan om unga mellan 15 och 18 år begick brott av andra orsaker än vuxna lagöverträdare och överhuvudtaget skulle särbehandlas. I motiven saknas det dessutom någon form av förklaring till varför unga skulle begå brott om det inte var på grund av en inneboende ondska.

Laguskottets motstånd verkar, till skillnad från Svea hovrätts, ha grundats på den klassiska skolans idéer. Betoningen på att straff ska ha sin utgångspunkt i den enskilda gärningen och vara rättvist är viktigt ur ett klassiskt perspektiv. Att lagen endast innehöll denna mycket begränsade särbehandlingen av unga lagöverträdare indikerar också att den klassiska skolan hade ett större inflytande över lagens utformning än mer individualpreventivt inriktade teorierna. Samtidigt tyder det faktum att en straffnedsättning överhuvudtaget infördes på att de individualpreventiva teorierna långsamt ökade sitt inflytande.

5 1902 års uppfostringslagar

5.1 Bakgrund: Förändringar mellan 1864 och 1905

1890 ändrades 5 kap. 3 § SL om straffreduktion på grund av lagöverträdarens ungdom till att även omfatta de fall som straffarbete för en vuxen lagöverträdare hade utdömts på viss tid, inte bara på livstid (SFS 1890:33). I dessa fall skulle straffarbete för en ungdom under 18 år sättas ned till hälften av minimistraflet, som lägst två månader. Samtidigt infördes en bestämmelse i 5 kap. 4 § SL som stadgade att ett brott som en individ begått innan denne fyllt 18 år inte kunde ligga till grund för en straffskärpning på grund av återfall.

1896 tillsattes en kommitté för utredning av minderåriga förbrytare som kom att kallas Ligapojkskommittén. Ligapojkskommitténs utredning berörde två olika frågor, dels den om minderåriga förbrytare, dels den om vanartade barn.¹⁷⁷ Ligapojkskommittén lämnade sitt första betänkande avseende minderåriga förbrytare den 26 oktober 1898. Den slutliga propositionen lades fram den 29 november 1902 och förändringarna trädde ikraft 1 januari 1905.¹⁷⁸

5.2 Innebörden av lagändringarna

5 kap. 2 § SL som stadgade vid vilka tillfällen en individ som fyllt 14 men inte 15 år kunde dömas till straff togs bort. Straffbarhetsåldern blev därmed 15 år utan undantag.¹⁷⁹

Bestämmelsen om ungdomsreduktion flyttades från 5 kap. 3 § SL till 5 kap. 2 § SL. Stora förändringar tillkom gällande påföljdsvalet för unga mellan 15 och 18 år. I 5 kap. 3 § SL infördes en möjlighet för rätten att istället för straff insätta individen i allmän uppfostringsanstalt. Tvångsuppfostran var aktuellt för individer mellan 15 och 18 år som hade dömts till böter eller fängelse i högst 6 månader om deras sinnesbeskaffenhet, omgivning och graden av förståndsutveckling föranledde påföljden. Tvångsuppfostran utgjorde inte ett

¹⁷⁷ Se Kumlien (1997) s. 30; Prop. 1902:7 s. 9.

¹⁷⁸ Se Kumlien (1997) s. 31–32.

¹⁷⁹ Se Stjernberg (1905) s. 111.

straff utan var ett förordnande om behandling istället för det ådömda straffet.¹⁸⁰

Med sinnesbeskaffenhet menades den unges känslö- och viljeliv, det vill säga dennes karaktär. Den unges sinnesbeskaffenhet kunde föranleda tvångsuppfostran om det fanns en utvecklad brottslig benägenhet som kunde avhjälpas med uppfostringsåtgärder eller en oförmåga att motstå dåligt inflytande. Det senare kunde också få betydelse i bedömningen av brottslingens omgivning.¹⁸¹ Brottslingens omgivning avsåg nämligen faran för brottsliga tendenser på grund av yttre omständigheter: dels omständigheterna under uppväxten, dels de omständigheter som skulle föreligga efter straffets verkställande.¹⁸² Beaktande av den unges förståndsutveckling handlade om en brist eller ofullständighet i denna. Att bristen eller ofullständigheten skulle kunna avhjälpas med uppfostran var ett krav.¹⁸³ Tvångsuppfostran var därmed aktuellt när den unges brottsliga benägenhet inte var så stor att en uppfostringsåtgärd ansågs omöjlig, samtidigt som den brottsliga gärningen var tvungen att innehålla ett visst mått av brottslig benägenhet för att motivera påföljden.¹⁸⁴

Enligt 5 kap. 3 § 3st. SL kunde ett uppfostringsförfarande förfalla och straffskyldigheten återupplivas. Det var aktuellt om den unge begått ett nytt brott innan denne skrivits ut från anstalten enligt 8 § lag angående verkställighet af domstolsförordnande om tvångsuppfostran (SFS 1902:72) (verkställighetslagen) eller om verkställighet inte hade påbörjats innan den unge lagöverträdaren fyllt 18 år enligt 9 § verkställighetslagen.

Enligt 3 § verkställighetslagen skulle varje elev i den allmänna uppfostringsanstalten få den särskilda handledning och vård som krävdes för en uppfostran till gudfruktan och arbetsduglighet. Enligt 6 § verkställighetslagen befann sig en elev på uppfostringsanstalt under anstaltens styrelse och föreståndarens husbondevälde och var därmed underkastad deras disciplinära bestraffning. Dessutom utsåg styrelsen elevens första anställning efter utskrivningen. Eleven fick inte lämna denna anställning förrän efter ett år utan styrelsens tillstånd.

En elev kunde enligt 5 § verkställighetslagen bli utskriven från uppfostringsanstalten när denne "vunnit nödig stadga i sinnesriktning och uppförande". För att utskrivning skulle kunna ske tidigare än två år efter att

¹⁸⁰ Se Stjernberg (1905) s. 126.

¹⁸¹ Se Stjernberg (1905) s. 122–123.

¹⁸² Se Stjernberg (1905) s. 124.

¹⁸³ Se Stjernberg (1905) s. 125.

¹⁸⁴ Se Stjernberg (1905) s. 126.

eleven skrivits in på anstalten krävdes ett särskilt tillstånd från den myndighet som hade tillsyn över anstalten. Samma paragraf stadgade att utskrivning senast skulle ske när eleven fyllt 20 år.

5.3 Bakomliggande idéer

Ligapojkskommittén menade att den ökade brottsligheten bland unga huvudsakligen berodde på missförhållanden inom hemmen och i samhället. En annan orsak var ofullständigheten och bristfälligheten i den dåvarande lagstiftningen.¹⁸⁵

5.3.1 Kritik mot dåtidens lagstiftning

Den dåvarande ordningen ledde till att de allra flesta ungdomsbrott resulterade i kortare fängelsestraff, böter eller en kombination av de båda. Det korta fängelsestraffet ansågs särskilt problematiskt eftersom det varken tillfogade den tilltalade något kännbart lidande, hade en tillräckligt avskräckande verkan eller innebar ett varaktigt förbättrande av brottslingen.¹⁸⁶

Eftersom straffet var betydligt lindrigare än väntat ådrog sig brottslingen inte någon djupare känsla av skam över den förbjudna gärningen. Dessutom innebar kortvariga fängelsestraff inte någon möjlighet att påverka den unges uppfostran.¹⁸⁷ Ett fängelsestraff gjorde det dessutom svårare för den unge att hitta ett jobb i framtiden och medförde ett dåligt inflytande på riktningen i dennes liv. Ju yngre den tilltalade var desto starkare var skälen emot den här formen av straff.¹⁸⁸ Även bötesstraff ansågs vara olämpligt eftersom det endast undantagsvis drabbade den unge själv. Ofta saknade den unga utmätningsbara tillgångar och straffet drabbade istället den unges föräldrar eller målsman.¹⁸⁹

5.3.1.1 Analys av kritiken mot den dåvarande lagstiftningen

Kritiken mot dåtidens korta fängelsestraff kan härledas till olika straffteorier.

¹⁸⁵ Se Bet. 1898 del 1 s. 21.

¹⁸⁶ Se Bet. 1898 del 1 s. 89–90.

¹⁸⁷ Se Bet. 1898 del 1 s. 90.

¹⁸⁸ Se Bet. 1898 del 1 s. 90.

¹⁸⁹ Se Bet. 1898 del 1 s. 91.

Att ett straff inte innebär ett tillräckligt kännbart lidande eller verkar tillräckligt avskräckande problematiseras särskilt av den klassiska skolbildningen. Ett straff ska enligt denna teori verka för att både avskräcka den enskilde lagöverträdaren och andra potentiella lagöverträdare från att begå brott. Om straffet inte är tillräckligt avskräckande kommer det välbehag eller spänning som brottet erbjuder inte vägas upp av risken för ett hårt straff. Kritiken grundar sig därmed i de klassiska tankarna.

Den tredje orsaken till att korta fängelsestraff ansågs problematiskt var för att de inte innebar tillräckliga möjligheter att förbättra den unge brottslingen. Här talade Ligapojkskommittén, till skillnad från de övriga två fallen, om möjligheten att förbättra den enskilde brottslingen för att förhindra att denna individ begick fler brott i framtiden. Denna kritik kan härledas till idén om att den förbättringsbara brottslingen genom straffet ska förbättras. Det är något som särskilt poängterats av den sociala skolan. Kritiken mot den dåvarande lagstiftningen kan således härledas till både den klassiska teorin och den sociala skolan. Utöver dessa teorier belyste Ligapojkskommittén att korta fängelsestraff kunde leda till svårighet att finna arbete. Det är något som enligt den sociala kontrollteorin kan utgöra en vändpunkt för unga från den kriminella banan.

5.3.2 Påföljdens utformning

Ligapojkskommittén menade att det var nödvändigt att uppställa kriterium som säkerställde att ett insättande i en uppfostringsanstalt innebar nytta för den unge. Dessutom skulle det inte vara möjligt att överlämna en ung individ till uppfostringsanstalt om denne kunde befaras utöva ett skadligt inflytande på andra minderåriga intagna.¹⁹⁰ För att möjliggöra ett sådant klientel fick domaren endast byta ut straffet mot uppfostringsanstalt om den brottsliga ungdomens sinnesbeskaffenhet och förståndsutveckling föranledde det. Med andra ord, när den brottslige i både sedligt och intellektuellt hänseende ansågs vara så outvecklad att denne kunde rättas med uppfostran.¹⁹¹ Senare under lagstiftningsprocessen kom även "omgivning" att ingå i lagens rekvisit.¹⁹² Upplysningar om den unges levnadsförhållanden och föregående vandel tillsammans med brottets beskaffenhet utgjorde tillräckligt underlag för domstolens bedömning.¹⁹³

¹⁹⁰ Se Bet. 1898 del 1 s. 93.

¹⁹¹ Se Bet. 1898 del 1 s. 93.

¹⁹² Se Kumlien (1997) s. 44.

¹⁹³ Se Bet. 1898 del 1 s. 93.

Även brottslingens ålder skulle vara vägledande. Ju högre ålder desto lägre var sannolikheten att behandlingen i uppfostringsanstalt skulle vara till någon nytta. Om den unge var över 17 år var det sällan lämpligt med tvångsuppfostran.¹⁹⁴ Anledningen till att bestämmelsen endast föreslogs vara tillämplig på fängelsestraff under sex månader berodde på kostnadsskäl. Ligapojkskommittén var positivt inställd till att utvidga möjligheten att byta ut fängelsestraff mot uppfostringsanstalt även vid längre straff än sex månaders fängelse.¹⁹⁵

Av lagtexten framgick att unga genom tvångsuppfostran skulle uppfostras till gudsfruktan och arbetsduglighet. Ligapojkskommittén betonade att syftet inte var att erbjuda en högre kunskapsutbildning än den som hade getts på folkskolan utan snarare att utbilda de unga i mer praktiska arbetsuppgifter. Det innebar att eleven fick bättre förutsättningar för att kunna tjäna sitt eget uppehälle efter utskrivning.¹⁹⁶ Ändamålet med insättandet i uppfostringsanstalt var att uppnå rättelse och stabilitet i den unges beteende för att minimera risken för återfall. Förordnandet om uppfostringsanstalt skulle därför upphöra när detta mål hade uppnåtts. Styrelsen på uppfostringsanstalten var skyldiga att skriva ut en elev som uppnått erforderlig stadga.¹⁹⁷ En sådan stadga kunde dock inte uppnås förrän efter tidigast två års tid. Endast i undantagsfall kunde styrelsen få besluta om utskrivning innan dess.¹⁹⁸

5.3.2.1 Analys av påföljdens utformning

Möjligheten att byta ut ett straff mot insättning i uppfostringsanstalt verkar inte ha syftat till att mildra påföljden. Snarare ansågs det nödvändigt med ett alternativ som möjliggjorde ett frihetsberövande tills dess att den unge förbättrats och slutat att begå brott. De omständigheter som skulle tas i beaktning vid bestämmandet av om tvångsuppfostran skulle aktualiseras, det vill säga sinnesbeskaffenhet, förståndsutveckling och omgivning, förstärker bilden av den sociala skolans inflytande.

För det första uttryckte Ligapojkskommittén tydligt att endast den förbättringsbara, det vill säga den som faktiskt var mottaglig för den här typen av uppfostran, skulle bli föremål för påföljdsformen. För det andra kunde domstolen lägga vikt vid den omgivning som den unge växte upp i och lyfta bort unga från områden som ansågs främja brottsligt beteende. Den sociala

¹⁹⁴ Se Bet. 1898 del 1 s. 93.

¹⁹⁵ Se Bet. 1898 del 1 s. 94.

¹⁹⁶ Se Bet. 1898 del 1 s. 141.

¹⁹⁷ Se Bet. 1898 del 1 s. 143.

¹⁹⁸ Se Bet. 1898 del 1 s. 143–144.

skolan betonar särskilt den omgivande miljön som en riskfaktor. För det tredje innebar uppställandet av dessa omständigheter att den som inte hade förutsättningar att förbättras, den oförbättringsbare, inte heller skulle bli föremål för behandling. För det fjärde var den tidsbestämda utformningen tydligt influerad av von Liszts tankar om att påföljden skulle pågå tills dess att önskvärt resultat hade uppnåtts. Utformningen möjliggjorde dessutom något som anses viktigt inom både den sociala skolan och behandlingsideologin: Att den som kontinuerligt arbetade med lagöverträdaren beslutade om när denne skulle skrivas ut, inte domaren.

Ligapojkskommittén underströk vikten av att förbereda den unge på att få ett arbete efter utskrivningen. Arbete kan som nämnts tidigare skapa närmare band till samhället och är därför en viktig faktor till att unga slutar att begå brott enligt sociala kontrollteorin. Även om det i Ligapojkskommitténs betänkande inte fanns något fokus på den kriminella karriären poängterades vikten av samma omständigheter som senare har kommit att klassificeras som vändpunkter i utvecklingsteorin.

De klassiska idéerna betonar vikten av att straffet är tydligt och likadant oavsett gärningspersonens personliga egenskaper. Unga lagöverträdare har alla samma möjlighet att fatta rationella beslut och borde enligt teorin dömas till samma påföljd. Tvångsuppfostran, som innebar att unga som begått samma typ av brott kunde dömas till olika påföljder, kan därför kritiseras ur ett klassiskt perspektiv. Inte heller den tidsbestämda formen av påföljden står i linje med den klassiska skolan. Genom att det inte var tydligt hur lång tid tvångsuppfostran skulle fortgå var förutsebarheten bristfällig.

6 Lagen om ungdomsfängelse

6.1 Bakgrund: Förändringar mellan 1905 och 1935

Den första lagen om villkorlig dom kom 1906 (SFS 1906:51).¹⁹⁹ Lagen gällde nästan uteslutande för förstagångsförbrytare och kunde användas under förutsättning att den dömda kunde rättas utan straff.²⁰⁰ 1916 infördes att lagöverträdare som vid straffverkställighetens början var under 20 år skulle särbehandlas. Bland annat kunde de inte dömas till längre cellstraff än ett år (SFS 1916:90).²⁰¹ Den 1 juni 1935 ändrades straffnedsättningen för unga lagöverträdare i 5 kap. 2 § SL (SFS 1935:155).²⁰² Enligt den nya lydelsen skulle den som hade fyllt 15 men inte 18 år efter omständigheterna få straffet nedsatt under vad som i allmänhet borde följa av gärningen. Straffarbete på livstid fick inte längre utdömas alls.

1934 kom *Betänkande med förslag till lag om ungdomsfängelse m.m.*²⁰³ med förslag till lag om ungdomsfängelse som sedan infördes 1935. Reformen var en del av det "Schlyterska programmet".²⁰⁴ Tidigare förändringar av straffsystemet hade i stor utsträckning varit fokuserade på åldersgruppen mellan 15 och 18 år. Nu började fokus också riktas mot åldersgruppen mellan 18 och 21 år.²⁰⁵

6.2 Innebörden av lagändringarna

I lagen om ungdomsfängelse infördes den nya påföljdsformen ungdomsfängelse.²⁰⁶ Enligt 1 § lagen om ungdomsfängelse var ungdomsfängelse aktuellt för lagöverträdare som vid domens meddelande fyllt 18 år men vid brottstillfället inte fyllt 21 år. Vidare skulle den tilltalade ha begått brott som kunde leda till fängelse eller straffarbete i högst fyra år.

¹⁹⁹ Se Wallén (1973) s. 23.

²⁰⁰ Se Wallén (1973) s. 24.

²⁰¹ Se 4 § lag angående verkställighet av straffarbete och frihetsstraff; De kunde även flytta upp till cell i "mellanklass" redan efter fyra månader. Det skedde först efter ett år för en äldre fånge, se Wallén (1973) s. 28–29.

²⁰² Jfr. SFS 1890:33; Se Prop. 1935:201.

²⁰³ SOU 1934:52.

²⁰⁴ Se Häthén (2014) s. 258.

²⁰⁵ Försök till att kunna döma även lagöverträdare mellan 18 och 21 år till tvångsuppfostran hade tidigare misslyckats. Förutom införandet av ungdomsfängelse utökades också barnavårdslagens tillämpningsområde till att omfatta åldersgruppen 18 till 21 år 1935, se Wallén (1973) s. 32; SOU 1993:35 s. 100.

²⁰⁶ Se Strahl (1936) s. 213.

Ytterligare krav för att döma en individ till ungdomsfängelse var att personen antogs vara i behov av och mottaglig för utbildning och uppfostran. Bedömningen tog hänsyn till brottets beskaffenhet, den brottsliga personliga utveckling, vandel och levnadsomständigheter i övrigt. Ungdomsfängelse skulle dessutom med hänsyn till övriga omständigheter anses lämpligare än annat straff. Bestämmelserna innebar att den tilltalade för att dömas till ungdomsfängelse skulle vara både i behov av den typ av uppfostran som kunde tillhandahållas i ungdomsfängelser och vara uppfostringsbar.²⁰⁷ Psykiskt "undermåliga" individer kunde av den senare anledningen inte bli aktuella för påföljden.²⁰⁸ Till skillnad från tvångsuppfostran utgjorde ungdomsfängelse ett straff.²⁰⁹

Hur länge en individ skulle vara i ungdomsfängelse framgick inte av domen.²¹⁰ Enligt 12 § lagen om ungdomsfängelse var den längsta möjliga tiden fyra år. 13 § lagen om ungdomsfängelse stadgade att en särskild nämnd skulle besluta om eventuell utskrivning. Utskrivningen kunde vara slutlig eller villkorlig. Det senare innebar att den unge skrevs ut på prov. Enligt samma paragraf skulle nämnden efter att det gått ett år sedan inskrivning pröva frågan om utskrivning var sju månader. Om särskilda skäl inte talade emot skulle utskrivning på prov äga rum efter två år. Utformningen av själva ungdomsfängelset var tänkt att vara så olik ett "vanligt" fängelse som möjligt. Anstalten skulle snarare efterlikna en skola för jordbruk och hantverk.²¹¹

6.3 Bakomliggande idéer

De sakkunniga konstaterade inledningsvis att ett effektivt bemötande av ungdomsbrottsligheten utgjorde det bästa botemedlet mot kronisk brottslighet i senare åldrar. Det var därför en särskilt angelägen fråga.²¹² Fler och fler slöt också upp bakom tanken att lösningen för unga lagöverträdare inte var frihetsstraff, utan istället att uppfostringssynpunkterna måste erkännas ökad betydelse.²¹³

²⁰⁷ Se Strahl (1936), s. 214-215.

²⁰⁸ Se Strahl (1936), s. 215.

²⁰⁹ Se Strahl (1936) s. 214.

²¹⁰ Se Strahl (1936) s. 215.

²¹¹ Se Strahl (1936) s. 215.

²¹² Se SOU 1934:52 s. 13.

²¹³ Se SOU 1934:52 s. 13.

6.3.1 Beskrivning av ungdomsbrottsligheten

Svåra förbrytare visade ofta brottsliga tendenser redan i ungdomsåren och ibland redan i barnaåldern. Undersökningar från England pekade på att drygt 73 % av de vaneförbrytare som passerade i det engelska rättssystemet hade blivit dömda för brott eller vanart redan innan 21 års ålder. Dessutom var brottsfrekvensen högre under puberteten och åren närmast därefter.²¹⁴ De flesta brott begicks av män och kvinnor i åldersgruppen 18–21 år. Med ett undantag²¹⁵ sjönk brottsligheten för både kvinnor och män i takt med ökad levnadsålder.²¹⁶ Ett framgångsrikt bekämpande av den totala brottsligheten var därmed starkt beroende av hur bra samhället har lyckats med sina åtgärder mot ungdomar som har begått brott.²¹⁷

6.3.1.1 Analys av beskrivningen av ungdomsbrottsligheten

Betänkandet inleddes med att ta upp brottsstatistik och vad som skulle kunna benämnas som dåtidens ålders- och kriminalitetskurva. Precis som påpekats inom utvecklingsteorin liknande dåtidens ålders- och kriminalitetskurva på många sätt den som finns idag. Både kurvans upp- och nedgång kommenterades och användes som utgångspunkt för att motivera värdet av att minska ungdomsbrottsligheten. De sakkunniga betonade vikten av att ta hänsyn till ålder i utformningen av lagstiftningen eftersom det ansågs vara av stor betydelse. Deras argument om varför problemet med unga lagöverträdare borde prioriteras påminner därmed om utveckling- och livscykelteorierna.

6.3.2 Kritik mot dåtidens lagstiftning

Det fanns främst tre omständigheter som gjorde att frihetsstraffens dåtida konstruktion enligt de sakkunniga var otillfredsställande. Straffet för unga lagöverträdare var oftast kortvarigt, alltid tidsbestämt och i regel inte förenat med eftervård.²¹⁸

Omsättningen av unga fångar vid anstalterna var stor vilket skapade oro och oreda i både den teoretiska och den praktiska undervisningen. Endast de ungdomar som avtjänade längre fängelsestraff blev föremål för en

²¹⁴ Se SOU 1934:52 s. 27.

²¹⁵ Män begick näst flest brott i åldersgruppen 21 – 25 år därefter åldersgruppen 15 – 18 år. Kvinnor begick näst flest brott i åldersgruppen 15–18 år därefter åldersgruppen 21–25 år, se SOU 1934:52 s. 27.

²¹⁶ Se SOU 1934:52 s. 27.

²¹⁷ Se SOU 1934:52 s. 28.

²¹⁸ Se SOU 1934:52 s. 29.

systematisk handledning.²¹⁹ När grunderna i ett hantverk hade inövats var strafftiden slut och utbildningen fick avbrytas. Yrkeskunskapen som den intagne fått under det korta fängelsestraffet var därför för liten för att hjälpa denne till jobb i framtiden och många fångar lämnade fängelset med samma hjälplöshet som tidigare.²²⁰

Även för uppfostran av karaktären var fängelsets påverkan bekymmersam. Karaktärsbildande krävde tid. Unga personer som hade begått brott till följd av svagheter i den personliga karaktären i förening med ogynnsamma yttre omständigheter var i större behov av en längre tids fostrande behandling.²²¹

Ett annat problem som pekades ut i betänkandet var att de tidsbestämda straffen utmättes av domstolen. De som närmast kunde följa den intagnes utveckling, fängelseledningen, hade oftast inget att säga till.²²² En fånge kunde därför behöva stanna kvar längre tid än nödvändigt i straffanstalten. I de allra flesta fall var straffet emellertid för kort. Trots en insikt om att de unga lagöverträdarna på grund en svag karaktär och otillräckliga försörjningsmöjligheter skulle fortsätta att begå brott blev de frigivna.²²³

Frigivningstillfället kunde också vara olämpligt på andra sätt, till exempel när tillgång till arbete var liten. Ingen tid var lika farlig för den frigivna individen än dagarna efter frigivningen. Till skillnad från påföljden tvångsuppfostran eller villkorlig dom fanns det inte möjlighet att bedriva eftervård vid korta fängelsestraff. Fängelsemyndigheten saknade helt verktyg för att kunna ersätta den så farliga övergången från fängelsets avskildhet till den fulla friheten.²²⁴

6.3.2.1 Analys av kritiken mot den dåvarande lagstiftningen

Precis som Ligapojkskommittén kritiserade de sakkunniga flera aspekter av det dåvarande straffsystemet för unga. Ett stort problem var att de intagna efter sitt straff befann sig i samma hjälplösa position som tidigare. Det är en tydligt individualpreventivt grundad kritik som prioriterar frågan om hur den enskilde ska kunna förbättras för att i framtiden avstå från fler brott.

²¹⁹ Se SOU 1934:52 s. 30.

²²⁰ Se SOU 1934:52 s. 30.

²²¹ Se SOU 1934:52 s. 30.

²²² Se SOU 1934:52 s. 30.

²²³ Se SOU 1934:52 s. 30.

²²⁴ Se SOU 1934:52 s. 31.

Den sociala skolan betonar att även brottslingar är en del av samhället och förtjänar att ges en möjlig väg ut ur kriminaliteten. Att det dåtida systemet inte erbjöd en sådan lösning verkar ha utgjort en stor del av kritiken.

De sakkunniga var också kritiska till tidsbestämda straff eftersom det innebar begränsade möjligheter att utbilda eller behandla den intagne och för att frigivning kunde ske vid ogynnsamma tidpunkter. Den sociala skolans inflytande lyser igenom även här. Istället för att låta lagöverträdare avtjäna ett proportionerligt straff med utgångspunkt i den begångna gärningen, prioriterar både den sociala skolan och behandlingsideologin den förbättringsbärande förbättring. De som har bäst kunskap ska bestämma när tillräcklig förbättring har skett och utskrivning borde ske.

6.3.3 Lämplig åldersgräns

Enligt de dåvarande reglerna var straffen för lagöverträdare över 18 år desamma oavsett om individen precis fyllt 18 år eller var betydligt äldre.²²⁵ Även om normalt utrustade 18-åringar passerat puberteten kunde de fortfarande anses tillhöra den åldersgrupp inom vilken stabiliteten i känslor och viljelivet ännu var osäker och anpassningen till samhällets krav på uppförande fortfarande vacklande.²²⁶ Det var därför enligt de sakkunniga viktigt att även de mellan 18 och 21 år som på grund av sin asocialitet hade påkallat ett ingripande från samhällets sida kunde erhålla yrkesutbildning eller vänjas vid regelbundet arbete och en ordnad livsföring.²²⁷

Tanken var att ungdomsfängelse skulle fungera som en påbyggnad av tvångsupfostran eftersom det var aktuellt när tvångsvård inte längre var det.²²⁸ Viss skillnad mellan de olika påföljderna var påkallat och den yngre åldersklassen skulle insättas i uppfostringsanstalt och den äldre i förbättringsanstalt: dels eftersom allmänheten skulle ha svårt att acceptera att en 20-åring dömdes till uppfostran, dels för att det fanns ett behov av en viss skillnad i behandling på grund av ålderskillnaden.²²⁹ Flera skäl talade för att sätta den övre åldersgränsen till 21 år. Det ansågs inte befogat att överskrida den ålder som medborgaren blev myndig. Dessutom skulle ungdomsfängelse komma att omfatta den åldersgrupp som visat sig vara den största bland antalet sakfällda män och kvinnor.²³⁰

²²⁵ Se SOU 1934:52 s. 32.

²²⁶ Se SOU 1934:52 s. 32.

²²⁷ Se SOU 1934:52 s. 32.

²²⁸ Se SOU 1934:52 s. 38.

²²⁹ Se SOU 1934:52 s. 33-34.

²³⁰ Se SOU 1934:52 s. 34.

6.3.3.1 Analys av lämplig åldersgräns

Här återfinns ett tydligt resonemang om varför unga överhuvudtaget borde särbehandlas i påföljdsbestämningen. Argumentet om att bristande stabilitet i känslö- och viljelivet och svårigheter att anpassa sig till samhällets krav skulle föranleda särbehandling ansågs sträcka sig ända upp till 21 års ålder. Grund för att just denna åldersgrupp skulle omfattas av särbehandlingen verkar inte bara ha funnits i den bristande utvecklingen utan motiverades även utifrån utseendet av den då aktuella ålders- och kriminalitetskurvan. Det eviga förhållandet mellan ålder och brottslighet som utveckling- och livscykelteorierna poängterar verkar här ha fått genomslag i lagstiftningens faktiska utformning.

6.3.4 Påföljdens utformning

Eftersom den som har fyllt 18 år enligt gällande rätt ansågs fullt straffrättsligt ansvarig för sina handlingar ansågs det lämpligt att den nya straffarten skulle benämnas som straff.²³¹

De sakkunniga menade att det var allmänt känt att valet av påföljd inte bara kunde bestämmas utifrån det enskilda brottet. Även den enskilde brottslingens individuella karaktär och levnadsomständigheter måste beaktas. I synnerhet gällde detta för unga lagöverträdare.²³² Det behövde dock finnas en viss relation mellan straffet och den begångna gärningen. Den allmänna rättskänslan skulle ha svårt att förlika sig med idén om att en obetydlig ordningsförseelse kunde leda till ett långt frihetsstraff. Därför var ungdomsfängelse endast aktuellt i de fall brottet hade kunnat leda till ett hårdare straff än böter.²³³ Även om de sakkunniga inte uttryckligen satte en övre gräns för tillämpningsområdet för ungdomsfängelse var de tydliga med att straffet inte skulle användas i de fall ett brott kunde leda till ett mycket långt fängelsestraff. Endast i undantagsfall skulle ungdomsfängelse bli aktuellt om brottet i normalfallet hade lett till ett straff som översteg maxtiden för ungdomsfängelse.²³⁴

Endast de lagöverträdare som var i behov av ett omhändertagande på en särskilt inrättad anstalt för sin fostran till arbete och laglydnad och ansågs mottagliga för den påverkan som anstalten försökte att åstadkomma kunde dömas till ungdomsfängelse.²³⁵ För den som på grund av yttre

²³¹ Se SOU 1934:52 s. 35.

²³² Se SOU 1934:52 s. 35.

²³³ Se SOU 1934:52 s. 35.

²³⁴ Se SOU 1934:52 s. 35.

²³⁵ Se SOU 1934:52 s. 36.

omständigheter, utan att visa några asociala tendenser, råkat i konflikt med lagen var ungdomsfängelse inte den rätta reaktionen. Dessa brottslingar borde istället främst komma ifråga för villkorlig dom. Om det av allmänpreventiva skäl inte var lämpligt skulle ett vanligt tidsbegränsat frihetsstraff användas.²³⁶

En tredje kategori som enligt de sakkunniga inte var lämpliga för ungdomsfängelse var de som inte var mottagliga för fostrande. För att den fostrande behandlingen genom ungdomsfängelse skulle leda till resultat var det nödvändigt att hålla de, som genom sin sinnesart och skadliga inflytande på omgivningen endast försvårade arbetet med de förbättringsbara, borta från anstalten.²³⁷ För att garantera detta ville kommittén inrätta en särskild nämnd för frågor om ungdomsfängelse. Nämnden skulle i samarbete med domstolen avgöra om ungdomsfängelse överhuvudtaget skulle vara aktuellt eller inte.²³⁸

En dom om ungdomsfängelse skulle inte innehålla något uttalande om hur långt straffet skulle vara i det enskilda fallet. Tiden för anstaltsvistelsen skulle bestämmas av nämnden. Utskrivning skulle i regel vara villkorlig och möjliggöra att den unge kvarstod under tillsyn en viss tid. Nämnden skulle dessutom tillsammans med ungdomsanstalten försöka se till att den utskrivne erhöll arbete. Om individen efter utskrivning uppvisade opålitlighet kunde denne återinskrivas på anstalten igen.²³⁹ Behandlingen på ungdomsfängelserna skulle utformas som en rationell yrkesutbildning och friluftsbete skulle användas i största möjliga omfattning.²⁴⁰

6.3.4.1 Analys av påföljdens utformning

Det är tydligt att den kategorisering av brottslingar som är grundläggande i både den sociala skolan och behandlingsideologin får stor plats i motiveringen av hur påföljden ungdomsfängelse skulle utformas. Den förbättringsbara skulle få möjlighet att förbättras i ungdomsfängelset. Den som inte hade behov av förbättring, tillfällighetsförbrytare, skulle istället förvisas till villkorlig dom eller korta tidsbestämda straff. De oförbätterliga skulle inte heller bli föremål för ungdomsfängelse och det betonades särskilt att denna kategori brottslingar inte fick förstöra möjligheterna för de förbättringsbara att utvecklas till laglydiga medborgare.

Även om ovanstående är i linje med både behandlingsideologin och den sociala skolan finns det även inslag av den klassiska straffteorin i de

²³⁶ Se SOU 1934:52 s. 36.

²³⁷ Se SOU 1934:52 s. 36.

²³⁸ Se SOU 1934:52 s. 36.

²³⁹ Se SOU 1934:52 s. 37.

²⁴⁰ Se SOU 1934:52 s. 14.

sakkunnigas resonemang. Främst lyser dessa igenom i diskussionen om vikten av att inte alla typer av brott skulle kunna leda till ungdomsfängelse. För att systemet skulle uppfattas som rättvist ansågs det nödvändigt att det fanns en viss relation mellan brottet och straffets längd. De klassiska principerna satte därmed gränsen för vilka typer av brott som kunde leda till ett tidsbestämt frihetsstraff. Med det sagt är det fortfarande problematiskt ur ett klassiskt perspektiv att brottet inte alltid stod i proportion till straffets längd. Dessutom inte uppfyller inte tidsbestämda straff de klassiska kraven på förutsebarhet.

Värt att notera är att även den sociala skolan ville bibehålla rättssäkerheten. Det betonades till exempel av Johan Thyrén. Huruvida resonemanget ger uttryck för en rättssäkerhetsaspekt inom den sociala skolan eller är hänförligt till den klassiska skolan är därför inte enkelt att utröna. Eftersom den klassiska skolan på ett mer utpräglat sätt betonat vikten av förutsebarhet och proportionalitet tycks resonemanget åtminstone ha influerats av dessa tankar.

7 Införandet av brottsbalken

7.1 Bakgrund: Förändringar mellan 1935 och 1965

För att anpassa reglerna om tvångsuppfostran till den nya lagen om ungdomsfängelse antogs 1937 en ny lagstiftning om tvångsuppfostran.²⁴¹ 1 § lagen om tvångsuppfostran (SFS 1937:75) gav rätten möjlighet att döma den unge direkt till tvångsvård istället för att först döma den unge till ett straff som sedan förklarades bytas ut mot tvångsuppfostran. Dessutom blev tvångsuppfostran en möjlig påföljd för alla brott som annars kunde leda till fängelse eller straffarbete. Den tidigare begränsningen att tvångsuppfostran inte skulle vara tillämpligt för brott som kunde leda till straffarbete i längre än två år togs därmed bort.²⁴² Även om möjligheten att använda tvångsuppfostran utvidgades gick den allmänna utvecklingen i allt större utsträckning mot att överföra unga i åldern mellan 15 och 18 år till barnavårdsnämnderna.²⁴³

1939 infördes en möjlighet för domstolen att överlämna till barnavårdsnämnden att omhänderta den mellan 15 och 21 år som dömts till villkorlig dom för att underställas skyddsuppfostran enligt lagen om samhällets barnavård (SFS 1924:361). Enligt 8 § 2st. lagen om villkorlig dom (SFS 1939:314) kunde domstolen när en lagöverträdare dömts till villkorlig dom lämna åt barnavårdsnämnden att omhänderta den dömde för skyddsuppfostran om det ansågs lämpligare och hade föreslagits i barnavårdsnämndens yttrande. För skyddsuppfostran skulle ungdomen placeras i ett skyddshem försörjt av barnavårdsnämnden.²⁴⁴ Tillsammans med lagen från 1944 om eftergift av åtal mot unga under 18 år (SFS 1944:215)²⁴⁵ innebar dessa ändringar att skyddsuppfostran kom att användas i allt högre utsträckning. Tvångsuppfostran som påföljd togs bort 1947 (SFS 1947:299).²⁴⁶

Genom lagen den 30 december 1952 med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig (SFS 1952:789) som trädde ikraft 1954 begränsades

²⁴¹ Se Högstedt (1936) s. 382.

²⁴² Jfr. 5 kap. 3 § (SFS 1902:72).

²⁴³ Se Wallén (1973) s. 33.

²⁴⁴ Se 4 kap. 35 § i lagen om samhällets barnavård (SFS 1924:361).

²⁴⁵ Åklagaren kunde välja att inte väcka åtal när ett brott begåtts av en individ under 18 år även vid allvarlig brottslighet. Åldersgränsen för straffrättskipningen blev genom denna ändring flytande mellan 15 och 18 år, se Strahl (1970) s. 59-60.

²⁴⁶ Se SOU 1993:35 s. 100; Prop. 1952:223 s. 7.

möjligheten att döma en individ mellan 15 och 18 år till fängelse, straffarbete och förvaring ytterligare.²⁴⁷ 2 § lagen om vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig föreskrev att den som var under 18 år endast skulle dömas till fängelse, straffarbete eller förvaring om det förelåg särskilda skäl. Särskilda skäl kunde till exempel vara när ett barnavårdande organ inte kunde ta hand om den unge eller om sådant omhändertagande ansågs olämpligt.²⁴⁸ 1 § lagen om vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig stadgade att en tilltalad som begått ett brott som kunde medföra fängelse eller straffarbete och befann sig i den åldersgrupp där skyddsuffostran var aktuellt, skulle kunna överlämnas till omhändertagande för skyddsuffostran. Ändringen innebar att domstolen direkt, utan att behöva meddela villkorlig dom, kunde överlämna den unge till barnavårdsnämnden för skyddsuffostran. Det krävdes dock att förutsättningarna för vård var uppfyllda.²⁴⁹

1938 tillsattes Strafflagsberedningen med Karl Schlyter som ordförande. De presenterade 1956 ett slutbetänkande i form av *Förslag till skyddslag*.²⁵⁰ 1937 tillsattes Straffrättskommittén med uppdraget att göra en total revision av brottskatalogen och straffrättens allmänna del, undantaget reaktionssystemet. Kommittén presenterade sitt slutbetänkande *Förslag till Brottsbalk*.²⁵² 1953.²⁵³ Dessa två förslag tillsammans med remissyttranden och lagrådets utlåtande bearbetades inom justitiedepartementet ihop till en sammanhängande lagtext som kallades för Brottsbalk. Förslaget antogs 1962 och trädde ikraft 1965.²⁵⁴

7.2 Innebörden av lagändringarna

1 kap. 7 § BrB stadgade att rätten vid val av påföljd skulle iaktta vad som krävdes för att upprätthålla allmän laglydnad och fästa särskilt avseende vid att påföljden skulle vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Flera bestämmelser om särbehandling av unga lagöverträdare fördes över till brottsbalken.²⁵⁵ 26 kap. 4 § BrB ersatte 5 kap. 2 § 2p. SL och 2 § lagen med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig.²⁵⁶ Paragrafen stadgade

²⁴⁷ Se Wallén (1973) s. 33.

²⁴⁸ Se Nordlöf s. 165.

²⁴⁹ Se Strahl (1970) s. 60.

²⁵⁰ SOU 1956:55.

²⁵¹ Se Wallén (1973) s. 34-35.

²⁵² SOU 1953:14.

²⁵³ Se Wallén (1973) s. 36; Strahl (1970) s.18.

²⁵⁴ Se Wallén (1973) s. 38.

²⁵⁵ Se Prop 1962:10 s. 5 A.

²⁵⁶ Se Prop. 1962:10 s. 249 C.

att den under 18 år inte fick dömas till fängelse om det saknades synnerliga skäl. Tidigare krävdes särskilda skäl.²⁵⁷ I samma paragraf infördes en ny begränsning för att döma en lagöverträdare mellan 18 och 21 år till fängelse. Det var bara möjligt om frihetsberövandet var påkallat av hänsyn till allmän laglydnad eller om fängelse ansågs som lämpligare än annan påföljd. Livstidsfängelse fick inte dömas för ett brott som begåtts av någon innan denne fyllt 18 år. 26 kap. 3 § 2st. BrB stadgade att ett brott som någon begått innan denne fyllt 18 år inte fick ligga till grund för sådan straffhöjning som annars skulle ske på grund av återfallet. Denna regel återspeglade i stora drag bestämmelsen i 5 kap. 4 § SL som infördes 1890.

Villkorlig dom delades upp i två olika påföljder; villkorlig dom och skyddstillsyn.²⁵⁸ Möjligheten att döma en individ under 18 år till skyddstillsyn var dock begränsad. Det var enligt 28 kap. 1 § BrB endast aktuellt om skyddstillsyn ansågs lämpligare än vård enligt barnavårdslagen. Om lagöverträdaren hade fyllt 18 år kunde skyddstillsyn förenas med behandling på anstalt enligt 28 kap. 3 § BrB. Enligt 29 kap. 1 § BrB kunde ungdomsfängelse, till skillnad från tidigare, även utdömas för lagöverträdare mellan 15 och 18 år och mellan 21 och 23 år om det var uppenbart att denna påföljd var bättre än annan.²⁵⁹

En annan nyhet var att den tilltalade kunde överlämnas till vård enligt barnavårdslagen och samtidigt dömas till dagsböter enligt 31 kap. 1 § BrB.²⁶⁰ Domstolen skulle överlämna åt barnavårdsnämnden eller ungdomsvårdsskolas styrelse att se efter lämplig vård oavsett om åtgärden hade formen skyddsuppfostran eller inte.²⁶¹ För individer som inte hade fyllt 21 år kunde barnavårdsnämnden vidta åtgärder om denne var i behov av särskilda åtgärder från samhällets sida, till exempel på grund av brottslig gärning.²⁶² När individen var mellan 18 och 21 år krävdes att dennes livsföring i övrigt utgjorde tillräcklig anledning till ingripande eller att det ansågs särskilt lämpligt med tanke på pågående behandling.²⁶³ I 33 kap. 4 § BrB infördes ungdomsreduktion för de som inte fyllt 18 år när brottet begåtts baserat på den tidigare formuleringen som fanns i strafflagen.²⁶⁴

²⁵⁷ Den språkliga förändringen kommenteras inte närmare i propositionen.

²⁵⁸ Se Prop 1962:10 s. 4 A.

²⁵⁹ Se Prop. 1962:10 s. 5 A.

²⁶⁰ Se Strahl (1970) s. 108.

²⁶¹ Se Prop 1962:10 s. C 12.

²⁶² Se Prop. 1962:10 s. 340 C.

²⁶³ Se Prop. 1962:10 s. 340 C.

²⁶⁴ Jfr. 5 kap. 2 § (SFS 1935:155).

7.3 Bakomliggande idéer

I propositionen till brottsbalken anförde departementschefen att bekämpandet av ungdomskriminaliteten utgjorde en mycket viktig del för att lösa kriminalitetsproblemet.²⁶⁵ Det hade sedan länge stått klar att behandlingen av unga lagöverträdare varken kunde eller borde följa samma principer som för äldre lagöverträdare. Syftet, att förebygga brott, var enligt departementschefen visserligen desamma. Både individualpreventiv och allmänpreventiv hänsyn borde beaktas vid utformningen och tillämpningen av de olika reaktionsformerna. Förhållandet att det handlade om unga människor innebar emellertid vissa avsteg från de grundprinciper som annars tillämpades.²⁶⁶

7.3.1 Påföljder för åldergruppen mellan 15 och 18 år

Strafflagsberedningen ansåg att unga lagöverträdare mellan 15 och 18 år skulle bli föremål för barnavårdande åtgärder istället för att omhändertas av kriminalvården. De som hade behov av uppfostrande åtgärder skulle få det.²⁶⁷ Domstolen borde, lika väl som åklagaren, kunna hänskjuta ett fall till barnavården oberoende av vilken form av vård som ansågs motiverad.²⁶⁸

Redan i propositionen till lagen med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig framhöll departementschefen att det tidsbestämda frihetsstraffet inte var en ändamålsenlig behandling av lagöverträdare under 18 år. Återfallsprocenten för de som hade suttit av ett frihetsstraff för en gärning innan 18 års ålder var mycket hög. Invändningar om att samhället endast avstod från att använda fängelsestraff på grund av mildhet och humanitet var felaktiga.²⁶⁹ Genom att döma en individ till fängelse gav samhället istället upp om att lyckas bryta den unges utveckling till att bli en återfallsförbrytare och att uppfostra denne till en laglydig medborgare.²⁷⁰

Det var inte heller påkallat med fängelsestraff för de yngsta lagöverträdarna med hänsyn till den laglydige medborgarens anspråk på rättsskydd. Tvärtom talade allt för att ett effektivt brottsbekämpande krävde en intensiv och

²⁶⁵ Se Prop. 1962:10 s. 80 C.

²⁶⁶ Se Prop. 1962:10 s. 83 C.

²⁶⁷ Se SOU 1956:55 s. 241.

²⁶⁸ Se SOU 1956:55, s. 244.

²⁶⁹ Se SOU 1956:55 s. 78.

²⁷⁰ Se SOU 1956:55, S. 80.

omsorgsfull påverkan under en lång tid genom kvalificerad personal och former som möjliggjorde den unges anpassning i samhället.²⁷¹

Fängelse var dessutom varken en ändamålsenlig åtgärd för att återföra den unge brottslingen till laglydnad eller bättre ägnad att avhålla andra från att begå brott. De allra flesta unga som hade dömts till fängelse fann det inte avskräckande och valde att inte överklaga. Det tydde på att tidsbestämda omhändertaganden på ungdomsvårdsskola betraktades som en mer ingripande åtgärd.²⁷² Strafflagsberedningen ansåg, mot bakgrund av departementschefens motivering 1952, att det fanns skäl till att helt förbjuda användningen av fängelse för unga lagöverträdare under 18 år.²⁷³

Domstolarna skulle enligt Strafflagsberedningens förslag använda sig av övriga allmänna brottspåföljder förutom fängelse. Exempelvis villkorlig dom kunde meddelas utan åldersbegränsning. Det var i regel möjligt även när en ung tilltalad hade behov av uppfostrande åtgärder som kunde ombesörjas utan inblandning från en offentlig myndighet.²⁷⁴ Skyddsfostran som i beredningens förslag motsvarade det dåvarande ungdomsfängelset var i första hand avsett för ungdomar i åldern mellan 18 och 21 år men skulle också kunna användas för den som inte fyllt 18 år.²⁷⁵

I propositionen till brottsbalken höll departementschefen med om att det var eftersträvansvärt att undvika tidsbestämda straff för lagöverträdare mellan 15 och 18 år. Ett absolut förbud mot fängelse ville han däremot inte föreslå.²⁷⁶ I de fall ett frihetsberövande var påkallat av enbart allmänpreventiva skäl kunde ett omhändertagande inom fångvården vara en mer human åtgärd än att placera den unge i ungdomsvårdsskola. Som exempel tog departementschefen en situation där en i övrigt välartad 17-åring vid ett tillfälle, i spritpåverkat tillstånd, körde bil och orsakade en allvarlig trafikolycka. I den situationen borde det innebära ett långt större lidande för individen att bli placerad med klientelet på en ungdomsvårdsskola än bland äldre trafikbrottslingar på en fångvårdskoloni.²⁷⁷

²⁷¹ Se SOU 1956:55, s. 78.

²⁷² Se SOU 1956:55 s. 80.

²⁷³ Se SOU 1956:55 s. 80.

²⁷⁴ Se SOU 1956:55 s. 244-245.

²⁷⁵ Se SOU 1956:55 s. 246.

²⁷⁶ Se Prop. 1962:10 s. 87 C.

²⁷⁷ Se Prop. 1962:10 s. 87 C.

7.3.1.1 Analys av påföljder för åldersgruppen mellan 15 och 18 år

Precis som vid införandet av tvångsuppfostran och ungdomsfängelse ville Strafflagsberedningen gå mot ett minskat användande av fängelsestraff för unga lagöverträdare.

Brottsbalken utgjorde på många sätt resultatet av de förändringar som införts under de senaste 20 åren. Hänvisningarna till uttalanden vid tidigare förändringar är ett tydligt exempel på det. Departementschefens ord i propositionen till 1952 års lag tyder på ett starkt behandlingsinspirerat tänk. Påföljden för unga lagöverträdare skulle i huvudsak utgöras av behandling. Även i motiven vid införandet av tvångsuppfostran och ungdomsfängelse framgick intresset av att uppfostra och behandla de brottsliga ungdomarna. Till skillnad från vid de tidigare förändringarna fanns inget specifikt krav på att den unges karaktär eller omgivning skulle föranleda påföljden överlämnande till barnavården i brottsbalken. Även om det i barnavårdslagen fanns vissa krav för att få ingripa verkar den brottsliga gärningen i sig i större omfattning ha varit tillräckligt för att anse den unge i behov av behandling. Det överensstämmer med behandlingsprincipens syn på att ett brott är ett tecken på en individs felaktiga utveckling. Skillnaderna mellan den sociala skolan och behandlingsprincipen är ofta hårfin. Ofta är motiven hänförliga till båda skolor. Vid införandet av brottsbalken tycks dock behandlingsprincipen ha fått ett lite större inflytande än tidigare i förhållande till den sociala skolan.

En intressant aspekt är att straffet enligt departementschefen 1952 inte kunde motiveras ur en allmänpreventiv synpunkt samtidigt som det tidsbestämda straffets allmänpreventiva effekt lyftes fram som något positivt.

Departementsförslaget visar att de klassiska principerna inte helt har kunnat frångås. Fängelsestraff för unga lagöverträdare skulle även fortsatt vara möjligt ur ett allmänpreventivt syfte. Departementschefens argumentation har dock stora likheter med både den sociala skolan och behandlingsideologin genom att förespråka olika behandling av olika kategorier av brottslingar. De som inte behövde förbättras, det vill säga tillfällighetsförbrytare (se exemplet om 17-åriga lagöverträdaren), skulle enbart avskräckas och avskräcka andra genom straffet. Det syftet kunde enligt departementsförslaget tillgodoses med ett kort frihetsstraff. Resultatet, att en ung lagöverträdare ibland kunde dömas till frihetsstraff och ibland till uppfostran, kan inte anses tillfredställande ur ett klassiskt perspektiv. Unga lagöverträdare kunde dömas till skilda påföljder även om de hade begått samma typ av gärning. Det var inte förutsebart vilka gärningar som skulle kunna leda till vilket straff eftersom det berodde på en bedömning av vad som var bäst i varje enskilt fall.

7.3.2 Påföljder för åldersgruppen mellan 18 och 21 år

Möjligheten att ingripa mot en ung lagöverträdare mellan 18 och 21 år var enligt barnavårdslagen mycket begränsad.²⁷⁸ De brottspåföljder som beredningen föreslog för åldersgruppen mellan 18 och 21 år var istället främst ägnade att ge vård i kriminalvårdens regi.²⁷⁹

Möjligheten att utdöma frihetsstraff för den mellan 18 och 21 år var vid tillfället inte underkastad några begränsningar.²⁸⁰ Vad som tidigare anförts om fängelses olämplighet för åldersgruppen 15 till 18 år var enligt Strafflagsberedningen också i stort sett gällande för brottslingar mellan 18 och 21 år. Inte heller de hade nått full mognad utan befann sig fortfarande under utveckling.²⁸¹ I de fall ett frihetsberövande var påkallat var de därför i behov av uppfostrande och utbildande behandling. Det kunde inte anordnas på ett rationellt sätt inom ramen för ett tidsbestämt fängelsestraff.²⁸²

Särskilt det parallella systemet med både tidsbestämda och tidsobestämda frihetsstraff för åldersgruppen kritiserades skarpt av Strafflagsberedningen.²⁸³ Att i lag ange en gräns mellan de olika fallen var snudd på omöjligt och innebar en viss godtycklighet vid tillämpningen. Erfarenheten visade också att domstolarnas benägenhet att döma en individ till ungdomsfängelse varierande.²⁸⁴ En ännu allvarligare olägenhet var att valmöjligheten mellan ett ordinärt frihetsstraff och ungdomsfängelse hade påverkat behandlingen på ungdomsanstalterna. Eleverna jämförde det tidsbestämda frihetsstraff de förväntat sig med den tidsobestämda frihetsförlust som ungdomsfängelset innebar. Jämförelserna ledde till en känsla av orättvisa och minskad benägenhet att medverka till sin egen återanpassning i samhället. Utsikten att vid en ny lagföring bli dömd till ett tidsbestämt straff av kortare varaktighet än ungdomsfängelsebehandlingen hade till och med utgjort skäl för att rymma från anstalten för att begå nya brott.²⁸⁵

Slutsatsen var att den dåvarande valfriheten mellan tidsbestämda och tidsobestämda straff för unga mellan 18 och 21 år borde avskaffas. För de som hade behov av anstaltsvård skulle en gemensam behandlingsform införas; skyddsfostran. Denna påföljd skulle utformas så att

²⁷⁸ Se SOU 1956:55 s. 247.

²⁷⁹ Se SOU 1956:55 s. 248.

²⁸⁰ Se SOU 1956:55 s. 81.

²⁸¹ Se SOU 1956:55 s. 82.

²⁸² Se SOU 1956:55 s. 82.

²⁸³ Se SOU 1956:55 s. 81-82.

²⁸⁴ Se SOU 1956:55 s. 82.

²⁸⁵ Se SOU 1956:55 s. 82.

differentieringsmöjligheter kunde erbjudas och anpassas efter behandlingsbehovet i det enskilda fallet.²⁸⁶ Ett absolut förbud mot fängelse föreslog inte Strafflagsberedningen. Däremot ville de införa ett förbud mot fängelse i tre år eller kortare tid och ett förbud mot livstids fängelse för åldersgruppen. Fängelse skulle fortfarande kunna användas i de fall det ur allmän synpunkt var påkallat med ett längre frihetsberövande, vid till exempel spioneri eller brott mot rikets säkerhet.²⁸⁷

Förslaget mötte stark kritik vid remissbehandlingen. Begränsningen av fängelse som påföljd innebar att ett tidsbestämt straff skulle utdömas även när ett frihetsberövande motiverades av främst allmänpreventiva skäl. Olika klientelgrupper skulle också sammanföras i denna reaktionsform, vilket inte var önskvärt.²⁸⁸ Både fängelse och ungdomsfängelse skulle därför ingå i påföljdssystemet för unga mellan 18 och 20 år. Om ett längre frihetsberövande enbart var påkallat av allmänpreventiva skäl, skulle ungdomsfängelse inte utdömas. För de fall en kortare tids anstaltsvård var tillräckligt för tillrättaförandet skulle det ske i kombination med skyddstillsyn.²⁸⁹ I fråga om grova brott ansåg departementschefen att ett fängelsestraff var det bästa alternativet. Därför såg han inte heller någon anledning att stadga ett uttryckligt förbud mot livstids fängelse för åldersgruppen. Lagöverträdarens ålder skulle dock alltid kunna utgöra skäl till att välja ett fängelsestraff på viss tid istället.²⁹⁰

7.3.2.1 Analys av påföljder för åldersgruppen mellan 18 och 21 år

Strafflagberedningen betonade att åldersgruppen mellan 18 och 21 år också hade ett behov av särbehandling. Detta behov motiverades på samma sätt som i förarbetena till lagen om ungdomsfängelse, deras bristande utveckling.

Däremot ifrågasattes till viss del det dåvarande systemet. I kritiken återfinns några klassiska argument, däribland kritiken mot det parallella systemets bristande förutsebarhet. Det var inte tillräckligt tydligt i vilka fall ungdomsfängelse skulle användas istället för ett vanligt fängelsestraff. Dessutom uppfattades ungdomsfängelse inte som en rättvis och proportionerlig påföljd. Istället sågs det som mer ingripande i jämförelse med ett kortare fängelsestraff. Strafflagsberedningen belyste också problematiken med att en uppfostrande åtgärd som från samhällets sida sågs som mindre ingripande inte nödvändigtvis uppfattades på samma sätt av den unge.

²⁸⁶ Se SOU 1956:55 s. 83.

²⁸⁷ Se SOU 1956:55 s. 84.

²⁸⁸ Se Prop. 1962:10 s. 92 C.

²⁸⁹ Se Prop. 1962:10 s. 93 C.

²⁹⁰ Se Prop. 1962:10 s. 93 C.

Lösningen på problemet var betydligt mer behandlingsorienterat. De förbättringsbara skulle få möjlighet att förbättras inom ramen för skyddsfostran och den som ansågs som oförbätterlig skulle fortsatt kunna dömas till ett långt fängelsestraff.

Departementschefen menade igen att det saknades ett alternativ för tillfällighetsbrottslingarna, de som inte hade ett behov av att förbättras utan endast behövde avskräckas. Fängelse skulle därmed kunna användas som straff i de fall det var påkallat ur ett allmänpreventivt perspektiv. Det allmänpreventiva perspektivet användes således ett flertal gånger av departementschefen för att motivera varför användningen av fängelse inte borde begränsas än mer. Det är en särskilt intressant aspekt eftersom utvecklingen från 1864 i övrigt tycks ha gått mot en ökad särbehandling av unga lagöverträdare och mot att fler och fler borde behandlas på grund av sin ungdom. Här verkar någon slags gräns vara nådd.

8 Införandet av slutet ungdomsvård och ungdomstjänst

8.1 Bakgrund: Förändringar mellan 1965 och 1999

1976 tillsattes en arbetsgrupp inom brottsförebyggande rådet med uppdrag att genomföra en översyn av brottsbalkens påföljdssystem.²⁹¹ De presenterade 1977 rapporten *Nytt straffsystem* som skapade stor debatt. Rapporten gav uttryck för en mer klassisk syn på påföljder istället för den behandlingstanke som tidigare har fått genomslag.²⁹²

1979 upphävdes påföljden ungdomsfängelse (SFS 1979:680). Samtidigt ändrades 26 kap. 4 § BrB så att det skulle krävas särskilda skäl med hänsyn till allmän laglydnad för att kunna döma en lagöverträdare mellan 18 och 21 år till fängelse. Möjligheten att döma en individ som vid brottstillfället var under 21 år till livstids fängelse försvann helt enligt 26 kap. 4 § 2st. BrB. Ungdomsreduktionen utvidgades till att även gälla lagöverträdare upp till 21 år genom en ändring i 33 kap. 4 § BrB. Särbehandling av unga upp till 21 års ålder infördes därmed även vid straffmätning.²⁹³ 1981 återinfördes regeln om straffskärpning vid återfall SFS (1981:211).²⁹⁴ Paragrafen stadgade att ett straff inte kunde skärpas på grund av ett tidigare brott som hade begåtts innan 21 års ålder. I den tidigare lydelsen var åldersgränsen 18 år.²⁹⁵

1989 infördes två nya kapitel i brottsbalken (SFS 1988:942): 29 kapitlet om straffvärdesbedömningen och 30 kapitlet om val av påföljd. Förändringen innebar att val av påföljd skulle göras med utgångspunkt i brottets straffvärde.²⁹⁶ Ungdomsreduktionen tog sin nuvarande plats i 29 kap. 7 § BrB och stadgade att en ungdom som begått ett brott innan 21 års ålder inte kunde dömas till livstids fängelse. Dennes ungdom skulle också beaktas vid straffmätningen och det var möjligt att döma till ett lindrigare straff än det som var föreskrivet för brottet.

²⁹¹ Se Nordlöf (2012) s. 166.

²⁹² Se SOU 2018:85 s. 61.

²⁹³ Se SOU 2018:85 s. 63.

²⁹⁴ Den tidigare regeln om återfallskärpning togs bort 1975, se prop. 1980/81:76 s. 132.

²⁹⁵ Jfr. Prop. 1980/81:76 s. 132; SFS (1981:211) 26 kap. 3 § 2st. BrB.

²⁹⁶ Se SOU 2018:85 s. 68.

30 kap. 5 § BrB ändrades så att en ung lagöverträdare mellan 18 och 21 år fick dömas till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars fanns särskilda skäl för det.²⁹⁷ 31 kap. 1 § BrB stadgade att en kombination av vård inom socialtjänsten och böter var aktuellt om det kunde motiveras utifrån straffvärdet, brottets art eller att lagöverträdaren återfallit i brottslighet.

1990 bildades Ungdomsbrottskommittén med syfte att utvärdera regelsystemet för unga lagöverträdare samt lämna förslag på hur det allmänna borde ingripa vid den typen av brottslighet.²⁹⁸ Efter flera genomarbetningar presenterades en proposition som antogs av riksdagen och trädde ikraft 1999 med bland annat en ny form av samhällstjänst för unga, ungdomstjänst, och slutna ungdomsvård.²⁹⁹

8.2 Innebörden av lagändringarna

I 31 kap. 1 § BrB infördes att ungdomstjänst kunde användas som ett komplement till överlämnande till vård inom socialtjänsten. Dessutom kunde rätten föranstalta vård inom socialtjänsten enligt en plan som socialnämnden hade upprättat.³⁰⁰ Ungdomstjänst kunde utdömas om den unge samtyckte till föreskriften och domstolen bedömde att den unge klarade av att fullgöra ungdomstjänsten. Ungdomstjänst var aktuellt när åtgärderna från socialtjänsten inte ensamt ansågs utgöra en tillräcklig reaktion på brottet och den alternativa påföljden låg inom ramarna för kriminalvården.³⁰¹

Den andra nyheten var införandet av slutna ungdomsvård.³⁰² 30 kap. 5 § BrB och 31 kap. 1 a § BrB stadgade att den som hade begått ett brott innan denne fyllt 18 år endast fick dömas till fängelse om det fanns synnerliga skäl. När det förelåg synnerliga skäl för fängelse bestämdes påföljden till slutna ungdomsvård, förutom om det med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständighet fanns särskilda skäl emot detta.

Särskilda skäl emot slutna ungdomsvård var till exempel att det hade gått så lång tid mellan brottets utförande och lagföringen att den unge rent åldersmässigt inte längre skulle passa in på ett särskilt ungdomshem. Gränsen ansågs gå vid 21 års ålder eftersom det inte längre fanns någon möjlighet till

²⁹⁷ Jfr. 26 kap. 4 § (SFS 1962:700).

²⁹⁸ Se SOU 2018:85 s. 70.

²⁹⁹ Jfr SOU 2018:85 s. 78, 80 och 82.

³⁰⁰ Jfr. 31 kap 1 § (SFS 1988:924).

³⁰¹ Se Prop. 1997/98:96 s. 200.

³⁰² Se Prop. 1997/98:96 s. 201.

vård enligt lagen om vård av unga. Ett annat särskilt skäl var att den unge lagfördes för allvarlig och omfattande brottslighet som hade begåtts både innan och efter att denne fyllt 18 år.³⁰³

Hur lång tid den unge skulle vara frihetsberövad bestämdes utifrån den bedömning som hade gjorts när rätten bestämt påföljden till fängelse. Den som dömdes till sluten ungdomsvård blev inte föremål för villkorlig frigivning, vilket skulle beaktas vid bestämmandet av påföljdens längd. Om straffvärdet på den aktuella brottsligheten ansågs vara så hög att frihetsberövandet inte kunde bestämmas till fyra år i sluten ungdomsvård utgjorde det ett särskilt skäl emot att döma till sluten ungdomsvård. Istället utdömdes då fängelse.³⁰⁴

Dessutom infördes i 31 kap. 1 § BrB att rätten fick överlämna till vård inom socialnämnden enligt en uppgjord plan för den tilltalade endast om de planerade åtgärderna ansågs tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde, art och den unges tidigare brottslighet.³⁰⁵ Om det av planen framgick att den unge skulle bli föremål för vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen skulle rätten meddela en särskild föreskrift om detta. 38 kap. 2 § BrB stadgade att åklagare kunde ansöka om att undanröja förordnandet och att rätten kunde döma till annan påföljd om den unge brutit mot föreskriften. Om det var tillräckligt ingripande skulle den unge först varnas.³⁰⁶

8.3 Bakomliggande idéer

I den kriminalpolitiska debatten hade det enligt Ungdomsbrottskommittén länge funnits förhoppningar om att olika åtgärder av straffsystemet skulle kunna påverka nivån eller förekomsten av olika brott. Kriminologisk forskning visade dock att förändringar i straffsystemet hade en begränsad betydelse för den allmänna brottsnivån i samhället. Brottsutvecklingen styrdes istället av den strukturella uppbyggnaden av samhället och dess funktioner.³⁰⁷

³⁰³ Se Prop. 1997/98:96 s. 201.

³⁰⁴ Se Prop. 1997/98:96 s. 202.

³⁰⁵ Se Prop. 1997/98:96 s. 21.

³⁰⁶ Se Prop. 1997/98:96 s. 31.

³⁰⁷ Se SOU 1993:35 s. 203.

8.3.1 Kritik mot dåvarande lagstiftning

Unga lagöverträdare särbehandlades dels genom begränsningar för att döma till fängelse, dels genom möjligheten att överlämna den unge till vård inom socialtjänsten.³⁰⁸ Systemet byggde enligt Ungdomsbrottskommittén på tanken om att unga människor på grund av deras omogenhet krävde särskild behandling.³⁰⁹

Behandlingstanken för unga hade motiverats av att socialtjänsten ansågs bäst lämpad att bestämma formen av ingripande. Det innebar att påföljden för den unge varierade mellan allt från en varning till familjehemsplacering.³¹⁰ Ungdomar som hade begått samma brott behandlades därmed avsevärt olika.

Det fanns inte någon rättvis proportion mellan brott och reaktion. Omfattningen och formen av den unges beteendestörning, anpassningssvårigheter och karaktärsdefekter var istället avgörande för påföljdsvalet.³¹¹ Enligt Ungdomsbrottskommittén var det problematiskt eftersom det var särskilt viktigt att framhäva sambandet mellan brott och reaktion för unga lagöverträdare. Annars kunde de unga få en felaktig uppfattning om att brottet saknade betydelse för ingripandet. De berövades på så vis ansvaret för sina egna handlingar.³¹²

8.3.1.1 Analys av kritiken mot den dåvarande lagstiftningen

Ungdomsbrottskommitténs kritik är direkt hänförlig till den klassiska skolan. Särskilt kritiserades bristen på proportionalitet mellan brott och reaktion. Förutom det klassiska inflytandet uppmärksammades även att utformandet av straffsystemet inte ensamt var avgörande för minskandet av brottsligheten. Motsatsvis poängterades att straffsystemets utformning var av liten betydelse i förhållandet till andra aspekter.

Samma argument finns inom utvecklingsteorin. En individs vändpunkt från brottslighet beror ofta på andra orsaker som ligger utanför straffsystemet. Utifrån sett är det dessutom svårt att urskilja vilka av ungdomarna som riskerar att fortsätta begå brott i framtiden. En ung individ som har potential att växa ur brottsligheten, genom till exempel ett stärkande av sina sociala band, kan genom ett straff få svårare att vända sin livsstil. Ett straffrättsligt

³⁰⁸ Se SOU 1993:35 s. 210.

³⁰⁹ Se SOU 1993:35 s. 210.

³¹⁰ Se SOU 1993:35 s. 211.

³¹¹ Se SOU 1993:35 s. 211.

³¹² Se SOU 1993:35 s. 211.

ingripande utgör på det sättet en risk. Om ett straffrättsligt ingripande hjälper eller stjälpes går inte att förutse.

8.3.2 Orsaker till ungdomsbrottslighet

Ungdomsbrottskommittén pekade ut vissa andra omständigheter som viktiga för brottsbekämpningen. Bland annat ansågs ökandet av det materiella välståndet ha lett till fler tillgreppsbrott som utgjorde ett av de vanligaste ungdomsbrotten. Det fanns även ett samband mellan befolkningstäthet och brottslighet.³¹³

En annan faktor till den ökade ungdomskriminaliteten var att den sociala kontrollen hade förändrats radikalt. Ungdomar var i allt mindre utsträckning med i samhällsproduktion till skillnad från hundra år tidigare. På den tiden förvärvsarbetade de allra flesta tonåringar. De arbetade dessutom ofta tillsammans med sina föräldrar eller andra vuxna människor vilket skapade en stark social kontroll. Skolan som hade tagit arbetets naturliga plats för tonåringar framkallade inte samma typ av ömsesidiga förhållande. Den sociala kontrollen hade därmed minskat samtidigt som ungdomstiden hade förlängts.³¹⁴

I övrigt pekade Ungdomsbrottskommittén på tillgången till organisation, arbete och kommunikation som faktorer med ett tydligt samband till den generella brottsnivån. Vikten av att unga människor erbjöds möjlighet till arbete eller annan meningsfull sysselsättning betonades särskilt. Ett kriminalpolitiskt handlingsprogram behövde därför omfatta brottsförebyggande åtgärder i vidsträckt mening.³¹⁵

Straffsystemet saknade inte helt betydelse för brottsligheten och dess utveckling. Riskerna för att bli upptäckt och lagföras måste vara höga och det rättsliga förfarandet snabbt.³¹⁶ Påföljdernas stränghet och utformning hade även betydelse för tilltron till rättsväsendet och på längre sikt den allmänna laglydnaden, men inte för den generella brottsnivån.³¹⁷

8.3.2.1 Analys av orsaker till ungdomsbrottslighet

De klassiska principerna med fokus på rättvisa och förutsebarhet var enligt Ungdomsbrottskommittén viktiga, inte för att förhindra brott, utan för att

³¹³ Se SOU 1993:35 s. 203-204.

³¹⁴ Se SOU 1993:35 s. 204.

³¹⁵ Se SOU 1993:35 s. 204.

³¹⁶ Se SOU 1993:35 s. 205.

³¹⁷ Se SOU 1993:35 s. 206.

upprätthålla tilliten till rättssystemet. Istället betonades andra insatser utanför straffsystemet.

En orsak till ungdomsbrottsligheten var förändringen av sociala band. Argumentationen skiljer sig markant från vid tidigare lagändringar med tydliga inslag från den sociala kontrollteorin. En vanlig orsak till en vändpunkt är enligt teorin tillgången till arbete. Lösningen till minskad brottslighet finns till stor del utanför straffsystemet. Även om Ungdomsbrottskommittén uppmärksammade den sociala kontrollteorin i sin förklaring till den ökade ungdomsbrottsligheten användes teorin inte alls för att motivera själva utformningen av straffsystemet. Till exempel diskuterades inte hur frihetsberövande insatser enligt teorin kan anses som skadliga. Den sociala kontrollteorin tycks därmed endast ha använts för att förklara brottsligheten, snarare än att ligga till grund för utformningen av straffsystemet.

8.3.3 Styrande principer

Vissa principer skulle enligt Ungdomsbrottskommittén vara styrande för hur påföljdssystemet för unga borde utformas. Straffen borde generellt sätt vara lägre för unga eftersom det var inhumant att beröva en ung människa frihet under en längre tid. De negativa upplevelserna av inlåsning var betydligt större och mer nedbrytande för en ung människa.³¹⁸ Humanitet i påföljdsvalet skulle i sin tur vägas mot behovet av att skydda medborgarna mot farliga återfallsbenägna unga lagöverträdare.³¹⁹

Det var lika viktigt med förutsebarhet för unga som vuxna lagöverträdare. Överlämnande till vård inom socialtjänsten borde därför ändras så att dess innehåll bättre kunde förutses. Domstolen borde ges större beslutanderätt och åtminstone kunna tidsbestämma tvånget.³²⁰ Påföljderna och reglerna om påföljdsbestämning skulle vara tydligt definierade och ha ett bestämt innehåll. Verkligheten skulle beskrivas som den var; en reaktion på ett brott var ett straff och innehöll ett mått av tvång oavsett om det kallades för fängelse eller vård. Ungdomsbrottskommittén var kritisk till att vård inom socialtjänsten målades upp som någonting positivt och betonade vikten av att inte lägga en dimridå över påföljden. Det skulle tydligt framgå att brottet hade lett till ett straff.³²¹

³¹⁸ Se SOU 1993:35 s. 212.

³¹⁹ Se SOU 1993:35 s. 213.

³²⁰ Se SOU 1993:35 s. 214.

³²¹ Se SOU 1993:35 s. 215.

Brottets straffvärde skulle svara mot påföljdens stränghet. Tidsbestämda frihetsberövanden ansågs inte förenliga med proportionalitetsprincipen eftersom strafftiden avgjordes av andra faktorer än brottets allvarighet. För att ett överlämnande till vård inom socialtjänsten skulle vara förenligt med proportionalitetsprincipen krävdes att domstolen fick ett större inflytande över verkställighetens omfattning med hänsyn till brottets svårighetsgrad. Den näst allvarligaste påföljden efter fängelsestraff borde vara ett frihetsberövande enligt 12 § LVU. Det skulle kunna utmätas i relation till brottets svårighet.³²²

Ett straffsystem skulle också vara rättvist. Rättvisan krävde att likvärdiga brott ledde till i princip likvärdiga straff. Det innebar inte ett hinder för att omständigheter som skillnader i utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga fick påverka straffmätningen överhuvudtaget. Däremot fick skillnader i gärningspersonernas sociala ställning, börd och ekonomi inte påverka straffet. Det var inte rimligt att ungdomar som levt under svåra förhållanden och farit illa under uppväxten skulle dömas till mer ingripande påföljder än andra som hade begått samma brott. Särskilt gällde detta för påföljden vård inom socialtjänsten.³²³

Tillämpningen av påföljderna skulle vidare vara konsekvent. Om en behandlingsplan gjordes upp skulle den följas. Brott mot planen skulle leda till omedelbara reaktioner.³²⁴

Med bakgrund av ovanstående föreslog Ungdomsbrottskommitténs att överlämnande till vård inom socialtjänsten helt skulle tas bort som påföljdsform.³²⁵ Vidare ville de se en ny frihetsberövande påföljdsform för unga mellan 15 och 21 år. För åldersgruppen mellan 18 och 21 år skulle påföljden endast användas i vissa fall medan det skulle vara den enda frihetsberövande påföljden för åldersgruppen mellan 15 och 18 år.³²⁶

8.3.3.1 Analys av styrande principer

Ungdomsbrottskommittén baserade sina förslag till förändringar av straffsystemet nästan helt och hållet på den klassiska straffteorin. De nyklassicistiska idéerna verkar ha fått ett genomslag även vid utformningen av straff för unga (se avsnitt 2.3.3). Att unga lagöverträdare borde särbehandlas ifrågasattes inte, snarare utformningen av själva särbehandlingen.

³²² Se SOU 1993:35 s. 215-216.

³²³ Se SOU 1993:35 s. 216-217.

³²⁴ Se SOU 1993:35 s. 218.

³²⁵ Se SOU 1993:35 s. 282.

³²⁶ Se SOU 1993:35 s. 400.

Ungdomsbrottskommitténs förslag utökade möjligheterna att anpassa ungas straff i relation till den begångna gärningen. Syftet tycks ha varit att göra de styrande principerna för unga lagöverträdare mer likt de för vuxna lagöverträdare, särskilt gällande förutsebarhet och proportionalitet. Det kan jämföras med departementschefens ord i propositionen till brottsbalken. Han menade istället att behandlingen av unga brottslingar krävde vissa avsteg från de grundprinciper som i övrigt tillämpades.

Överlämnande till vård av socialtjänsten, som hade vuxit fram ur införandet av tvångsuppfostran, ungdomsfängelse och skyddsuppfostran mot behandlingsteoretiska argument, fick enligt betänkandet stå tillbaka till förmån för de klassiska principerna.

Ett annat resonemang, som liknade det som fördes vid införandet av brottsbalken, var att lagöverträdarnas uppfattning av straffet inte nödvändigtvis överensstämde med lagstiftarens. Vid införandet av brottsbalken problematiserades att det som av samhället ansågs vara en möjlighet att påverka den unge i en positiv riktning, och därför var bättre än ett fängelsestraff, inte uppfattades på samma sätt av individen själv. Slutsatsen var då att ta bort möjligheten till tidsbegränsade fängelsestraff för att komma undan problematiken. Ungdomsbrottskommitténs lösning på samma problem var istället ett minskat användande av tidsbestämda straff. Samma problematik löstes därmed på två helt olika sätt beroende på det skiftande straffteoretiska inflytandet.

8.3.4 Promemorians hänsyn till de styrande principerna

I justitiedepartementets promemoria som baserades på betänkandet betonades att påföljdssystemet för unga lagöverträdare byggde på principen att barn och unga i första hand skulle överlämnas till vård inom socialtjänsten. Överlämnande till socialtjänsten skulle finnas kvar som påföljd och i promemorian lämnades istället förslag på hur denna ordning kunde anpassas.³²⁷

För att öka förutsebarheten föreslog promemorian att de yttranden som lämnades av socialnämnden i ungdomsmål borde ges ett mer utförligt innehåll där de planerade insatserna tydligt framgick. Dessutom skulle en vårdplan redovisas.³²⁸ Vidare föreslog promemorian en effektivare process vid

³²⁷ Ds 1997:32 s. 77.

³²⁸ Ds 1997:32 s. 81.

omprövning av valet av påföljd när den planerade vården inte kommit till stånd efter domstolens överlämnande.³²⁹ Om vården av den unge kunde ske frivilligt med socialtjänstlagen som grund skulle domstolen meddela en särskild föreskrift om att den unge måste underkasta sig vården. Det innebar att det fanns ett bättre underlag för att pröva om överlämnandet borde undanröjas och ersättas med annan påföljd. Den dömde visste samtidigt vad som förväntades för att ett undanröjande inte skulle bli aktuellt.³³⁰

För att påföljden skulle leva upp till proportionalitetsprincipen föreslogs att den skulle kunna kombineras med böter. Dessutom skulle domstolen på ett mer uttalat sätt kunna pröva om socialnämndens insatser var tillräckliga med tanke på brottslighetens karaktär. Det skulle också införas en möjlighet att meddela särskild föreskrift om ungdomstjänst. Syftet var att vidga tillämpningsområdet för överlämnande till socialtjänsten, särskilt i de fall som alternativet hade varit en frihetsberövande påföljd.³³¹

8.3.4.1 Analys av promemorian

I Ungdomsbrottskommitténs betänkande framstod det som att behandlingstanken helt och hållet borde lämnas. Det var inte lika självklart i promemorian. Behandling av unga lagöverträdare skulle fortfarande vara den huvudsakliga påföljden.

De klassiska tankarna fick dock fortfarande ett stort genomslag i hur utformningen av påföljden kunde anpassas efter straffvärdet. Att straffvärdet skulle motsvara påföljden stämmer väl överens med idén om att straffet ska bestämmas utifrån gärningens svårhet snarare än gärningspersonens personliga omständigheter.

Precis som i diskussionen om införandet av brottsbalken är det möjligt att tala om en gräns för hur stort inflytande en straffteori kan få. Dessutom väcks frågan om i vilken omfattning en tidigare inflytelserik straffteoris idéer som kan frångås. Det är tydligt att de klassiska tankarna hade ett stort inflytande vid denna förändring. Samtidigt avskaffades inte den påföljdsform som stod behandlingsideologin närmast, nämligen överlämnande till vård inom socialtjänsten.

³²⁹ Ds 1997:32 s. 87.

³³⁰ Ds 1997:32 s. 87.

³³¹ Ds 1997:32 s. 96.

9 Förslag om slopad särbehandling för unga mellan 18 och 21 år

9.1 Bakgrund: Förändringar mellan 1999 och 2021

Bestämmelserna om ungdomspåföljder som tidigare har funnits i 31 kap. 1 och 1 a § flyttade 2007 till ett eget kapitel (SFS 2006:891), det 32 kap. *Om överlämnande till särskild vård för unga*.³³² Ändringarna innebar bland annat att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten ändrade namn till ungdomsvård.³³³ Ungdomstjänst kunde fortsatt utdömas tillsammans med ungdomsvård men blev också en separat påföljd vilket stadgades i 32 kap. 2 § BrB.³³⁴

Den som var under 21 år kunde dömas till ungdomstjänst om denne samtyckte till påföljden och den i övrigt ansågs som lämplig med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. Ungdomstjänsten bestod av att utföra oavlönat arbete i lägst 20 och högst 150 timmar. En lagöverträdare mellan 18 och 21 år kunde endast dömas till ungdomstjänst om det förelåg särskilda skäl för det. Ungdomstjänst var enligt 32 kap. 2 § BrB aktuellt om rätten ansåg att det var tillräckligt ingripande med tanke på brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. 32 kap. 4 § BrB beskrev följderna om den unge underlät att följa föreskrift om ungdomsvård eller ungdomstjänst. Paragrafen motsvarade delvis tidigare 38 kap. 2 § och 31 kap. 1 § 4st. BrB.³³⁵ Det som utgjorde 31 kap. 1 a § BrB angående slutna ungdomsvård placerades i 32 kap. 5 § BrB.³³⁶

2009 infördes en ändring i 29 kap. 7 § BrB. En ung lagöverträdare under 21 år kunde dömas till högst 14 års fängelse vid mord eller andra brott som föreskrev fängelse på viss tid eller livstid samt vid flerfaldig brottslighet (SFS 2009:396). Förändringen innebar i praktiken en ökning av det högsta möjliga fängelsestraffet för lagöverträdare från 10 år till 14 år.³³⁷

³³² Se SOU 2018:85 s. 88.

³³³ Se Nordlöf (2012) s. 174; Prop. 2005/06:165 s. 1.

³³⁴ Se Nordlöf (2012) s. 174; Prop. 2005/06:165 s. 1.

³³⁵ Se Prop. 2005/06:165 s. 11 och 133-134.

³³⁶ Se Prop. 2005/06:165 s. 11.

³³⁷ Tidigare innebar begränsningen att en lagöverträdare under 21 år inte fick dömas till livstids fängelse att det högsta möjliga fängelsestraffet var 10 år eftersom det var det högsta tidsbegränsade straffet, se Prop. 2008/09:118 s. 33.

1 juli 2015 togs kravet på samtycke för att döma en ung lagöverträdare till ungdomstjänst i 32 kap. 2 § BrB bort (SFS 2015:80). Samtidigt försvann kravet att socialtjänsten skulle yttra sig om ungdomstjänst ansågs lämpligt eller inte.³³⁸ 2021 infördes en ny påföljdsform, ungdomsövervakning (SFS 2020:617), se i avsnitt 3.2.4.

Den 13 december 2017 beslutades att en särskild utredning skulle tillsättas för att utreda skärpta regler för lagöverträdare mellan 18 och 21 år. Enligt kommittédirektivet var syftet med uppdraget att påföljdsbestämningen för lagöverträdare mellan 18 och 21 år skulle anpassas för att motsvara påföljdsbestämningen för andra vuxna lagöverträdare. På samma gång skulle utredningen undersöka hur en sådan ordning kunde påverka lagöverträdare i åldern mellan 15 och 18 år.³³⁹ I betänkandet finns det, på grund av Ungdomsreduktionen begränsade direktiv, få argument till varför lagstiftningen borde ändras. För att finna de bakomliggande orsakerna till de föreslagna förändringarna analyseras endast de bakomliggande motiven i kommittédirektivet och utkastet till lagrådsremiss som kom 10 juli 2020 och som beskriver förslagets nuvarande form.

9.2 Kommittédirektivet

Justitiedepartementet inledde kommittédirektivet med att beskriva vad påföljdsutredningen, som tidigare fått i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet, kom fram till. Påföljdsutredningen menade att bestämmelsen om ungdomsreduktion vid straffmätningen borde finnas kvar för åldersgruppen mellan 18 och 21 år om straffvärdet är så högt att fängelse kan följa av brottet.³⁴⁰ Som skäl för sin slutsats angavs att en slopad ungdomsreduktion för denna åldersgrupp skulle innebära orimliga tröskeleffekter i förhållande till omyndiga lagöverträdare. Utredningen föreslog däremot att de särskilda påföljderna för unga lagöverträdare skulle vara förbehållna omyndiga lagöverträdare. Dessutom krävdes enligt utredningens förslag inte särskilda skäl för att döma en lagöverträdare i åldern mellan 18 och 21 år till fängelse.³⁴¹

Synen på brott, brottslingar och samhällets reaktioner är under ständig förändring. För att bemöta organiserad brottslighet och annan typ av brottslighet förenad med gängbildning krävs insatser. Även unga

³³⁸ Se SOU 2018:85 s. 110.

³³⁹ Se Dir. 2017:122 s. 1.

³⁴⁰ Se Dir. 2017:122 s. 4.

³⁴¹ Se Dir. 2017:122 s. 4.

lagöverträdare förekommer i gängmiljöer och inom organiserad brottslighet. Det är därför möjligt att ifrågasätta om denna åldersgrupp borde särbehandlas i straffrättsligt hänseende. Särskilt när det är fråga om individer som har dömts för flera eller allvarliga brott.³⁴²

Myndighetsåldern i Sverige är 18 år och i svensk lagstiftning används åldern ofta som gräns mellan barn och vuxen. Åldersgränsen finns också angiven i FN:s konvention om barnets rättigheter för när en individ ska betraktas som ett barn. Det kan därför hävdas att påföljdsbestämningen för individer mellan 18 och 21 år borde vara densamma som för andra myndiga lagöverträdare.³⁴³

9.2.1 Analys av kommittédirektivet

Det är inte helt enkelt att göra en straffteoretisk analys på det som framförts som argument för att slopa särbehandling av åldersgruppen mellan 18 och 21 år. Motiveringen som framförs i kommittédirektivet kan inte sägas ha en tydlig grund i någon straffteori. Förändringen motiveras med att det är orimligt att åldersgruppen mellan 18 och 21 år särbehandlas eftersom organiserad brottslighet förekommer i gängmiljöer med unga lagöverträdare.

Att lagförslaget är i enlighet med Sveriges internationella förpliktelse ger inte heller ett svar på frågan varför den gällande ordningen bör förändras, snarare att det är möjligt att införa en sådan ändring.

9.3 SOU

Ungdomsreduktionsutredningen tolkade sitt uppdrag som att de skulle ge förslag på hur ett avskaffande av särbehandling för åldersgruppen mellan 18 och 21 år kunde utformas. De skulle inte diskutera huruvida det fanns ett behov av sådana ändringar.³⁴⁴

Några av de lagändringar som föreslogs av Ungdomsreduktionsutredningen var att: ungdomsreduktionen enligt 29 kap. 7 § BrB ändras genom att endast de som har begått brott innan 18 års ålder omfattas samt ta bort begränsningen av strängast möjliga straff för åldersgruppen mellan 18 och 21 år.³⁴⁵ 26 kap. 3 § 2st. BrB ändras så att endast återfall i förhållande till brott som har begåtts från 18 års ålder ska kunna beaktas.³⁴⁶ Ta bort kravet på särskilda skäl för att

³⁴² Se Dir. 2017:122 s. 5.

³⁴³ Se Dir. 2017:122 s. 5-6.

³⁴⁴ Se SOU 2018:85 s. 229.

³⁴⁵ Se SOU 2018:85 s. 231-232.

³⁴⁶ Se SOU 2018:85 s. 233.

döma lagöverträdare mellan 18 och 21 år till fängelse i 30 kap. 5 § BrB.³⁴⁷ Ta bort möjligheten till att döma individer mellan 18 och 21 år till särskild ungdomsvård och ungdomstjänst enligt 32 kap. 1 och 2 §.³⁴⁸

Flertal remissvar har varit negativa. Däribland Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet. De uppmärksammande särskilt Ungdomsreduktionsutredningens begränsade direktiv som ett allt mer vanligt förekommande fenomen vid straffrättsliga utredningar.³⁴⁹

9.4 Utkast till lagrådsremiss

Vid remissbehandlingen ifrågasatte en majoritet av remissinstanserna förslaget. Syftet, att åstadkomma en skärpt reaktion mot allvarlig brottslighet, ansågs i regel kunna uppnås med en mer avgränsad lösning.³⁵⁰

I utkastet till lagrådsremiss ändrades förslaget till att 18–20 åringars ungdom inte ska beaktas vid straffmätningen om de har begått ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i minst ett år. Det ska inte heller krävas särskilda skäl till att döma lagöverträdare i åldersgruppen till fängelse. Samma straff ska kunna utdömas som för andra vuxna individer, även fängelse på livstid. Särskilda ungdomspåföljder ska i princip bara utdömas till den som inte fyllt 18 år när brottet begicks. Endast om det föreligger särskilda skäl ska en lagöverträdare över 18 år under 21 år kunna dömas till ungdomspåföljd.³⁵¹

Ungdomar är överrepresenterade i statistik över misstänkta och antal lagföringar. Åldersgruppen mellan 15 – 20 år utgjorde 20 % av samtliga lagföringsbeslut 2019 trots att de utgör endast 8 % av den straffmyndiga befolkningen.³⁵²

En av kriminalpolitikens huvudsakliga uppgifter är att förhindra att barn och unga utsätts för, eller begår, brott. Ofta börjar unga människor begå brott när nödvändiga skyddsfaktorer saknats under uppväxten. Det kan exempelvis vara brister i hemmiljön, en skolgång som inte fungerat, missbruk eller ekonomisk otrygghet.³⁵³ I de mest utsatta områdena i Sverige är situationen oroväckande. Att motverka brottslighetens grundorsaker handlar mycket om att se till att alla får tillgång till en god välfärd. Regeringen har för detta

³⁴⁷ Se SOU 2018:85 s. 278.

³⁴⁸ Se SOU 2018:85 s. 279.

³⁴⁹ Se Kriminologiska institutionen (2019), s. 1; Jfr Advokatsamfundet (2019) s. 2.

³⁵⁰ Se Ju2020/02657/L5 s. 11.

³⁵¹ Se Ju2020/02657/L5 s. 1.

³⁵² Se Ju2020/02657/L5 s. 19.

³⁵³ Se Ju2020/02657/L5 s. 20.

presenterat ett nationellt brottsförebyggande program. Bland annat är en av målsättningarna att samordnade insatser riktas till barn och unga som bedöms vara i riskzonen för att hamna i kriminalitet.

Vid grova brott måste dock samhället kunna reagera med lämpliga sanktioner för att bryta den kriminella livsstilen.³⁵⁴ Särbehandling av unga grundas på att de typiskt sett anses ha en outvecklad ansvarsförmåga, begränsad självkontroll och är psykologiskt känsligare för bestraffning än vuxna. Särskilt frihetsberövanden har ansetts motverka ungas återanpassning till samhället och leda till att de istället fostras in i en kriminell livsstil. Dessa skäl är enligt regeringen framförallt viktiga för omyndiga lagöverträdare för vilka även FN:s konvention om barnets rättigheter måste beaktas.³⁵⁵

Särbehandlingen av unga lagöverträdare genom ungdomsreduktionen och de särskilda reglerna vid påföljdsbestämmandet leder till att deras bestraffning är lindrigare än om gärningen begås av en individ över 21 år. Principen om att ett straff ska stå i proportion till brottets allvar får i dessa fall stå tillbaka för intresset av att särbehandla unga lagöverträdare.³⁵⁶ Att denna avvägning leder till slutsatsen att en särbehandling krävs av minderåriga lagöverträdare är rimligt. Detsamma gäller dock inte för åldersgruppen mellan 18 och 21 år. För denna åldersgrupp kan intresset av särbehandling väga över i vissa fall. Ju allvarligare brottslighet det handlar om desto mer vikt borde läggas vid att straffsystemet tar till en tillräckligt ingripande reaktion.³⁵⁷

Utvecklingen till att bli en ansvarstagande vuxen individ sker successivt. Det går inte att uppställa en allmängiltig gräns för när tillräcklig mognadsgrad har uppnåtts. Ansvarsförmågan anses dock i många avseenden tillräckligt utvecklad vid myndighetsåldern då individens såväl rättigheter som skyldigheter förändras.³⁵⁸ I en internationell jämförelse är hänsynstagandet till den tilltalades ålder mellan 18 och 21 år långtgående och en motsvarighet till det svenska systemet finns inte i något annat nordiskt land.³⁵⁹

Dagens straffsystem leder till att reaktionen vid allvarlig brottslighet som begåtts av individer mellan 18 och 21 år är allt för begränsad. Reaktionen står inte i proportion till brottets allvar. Det kan också ifrågasättas huruvida hänsynen till en lagöverträdares bristande mognad och känslighet för ingripanden getts lämpliga proportioner i rättstillämpningen. Risken är att trovärdigheten och legitimiteten undermineras i ett rättssystem som tillåter att

³⁵⁴ Se Ju2020/02657/L5 s. 20.

³⁵⁵ Se Ju2020/02657/L5 s. 21.

³⁵⁶ Se Ju2020/02657/L5 s. 22.

³⁵⁷ Se Ju2020/02657/L5 s. 22.

³⁵⁸ Se Ju2020/02657/L5 s. 22.

³⁵⁹ Se Ju2020/02657/L5 s. 22.

myndiga individer som ägnar sig åt allvarlig brottslighet får sitt straff nedsatt till hälften. Brottets svårighetsgrad ska utgöra utgångspunkten för påföljdsbestämningen. Vid svåra brott måste samhället kunna svara med adekvata ingripanden. Människor har rätt till ett skydd mot allvarlig brottslighet.³⁶⁰

9.4.1 Analys av utkast till lagrådsremiss

Utkastet till lagrådsremiss innehåller flera argument om varför särbehandling av åldersgruppen mellan 18 och 21 år bör begränsas. Problemet med ungdomskriminalitet motiveras till exempel med siffror. Inom utvecklingsteorin är utgångspunkten att nästan alla unga någon gång begår brott, den stora och svåra frågan är varför vissa slutar och inte andra. I utkastet framförs bristande hemmiljöer och dålig skola som bidragande faktorer till att en ung människa begår brott, eller som utvecklingsteorin uttrycker det, fortsätter att begå brott.

Det klassiska perspektivet lyser tydligt igenom i lagrådsutkastet med fokus på att reaktionen ska vara proportionerlig till brottets svårighetsgrad. Den klassiska skolan har dock, som beskrivits i teoridelen, öppnat upp för att unga kan särbehandlas på grund av sin bristande handlingsförmåga. Problemet är att kunna motivera var åldersgränsen för särbehandling bör dras. Den exakta gränsen anges inte i någon straffteori. Regeringen argumenterar i detta fall för att den utvecklade ansvarsförmågan endast motiverar särbehandling till 18 år. Lagöverträdare mellan 18 och 21 år är helt enkelt inte så pass utvecklade att intresset av särbehandling bör stå tillbaka för principen om att ett straff ska stå i proportion till brottet. En avvägning görs därmed mellan de klassiska tankarnas genomslag och de rent vetenskapliga grunderna för särbehandling.

I motiveringen framgår det ingen vetenskaplig grund för varför reaktionens stränghet är viktigare än hänsyn till den utvecklade ansvarsförmågan. Avvägningen motiveras istället med att myndighetsåldern är satt till 18 år av en anledning och att Sveriges ordning i jämförelse med andra länders framstår som mycket generös.

Regeringen hänvisar till ålders- och kriminalitetskurvan som vid till exempel införandet av ungdomsfängelse. Vid införande av ungdomsfängelse användes ålders- och kriminalitetskurvan för att motivera särbehandling av unga. Trots att kurvan ser i stort sett likadan ut nu som då, skiljer sig slutsatserna från varandra. Till skillnad från vid införandet av ungdomsfängelse används

³⁶⁰ Se Ju2020/02657/L5 s. 22.

kurvan för att argumentera för minskad särbehandling av unga på grund av deras överrepresentation i brottsstatistiken.

Ett annat argument som har förändrats är i den mån andra medborgares anspråk på skydd kan motivera hårdare straff. Vid införandet av brottsbalken anfördes att ett sådant anspråk inte fick ligga till grund för att använda fängelse som straff för unga. I motiven för det nya förslaget används just det argumentet för att peka på behovet av hårdare straff för unga.

10 Slutanalys

Slutanalysen delas in efter uppsatsens tre frågeställningar. Därefter avslutas uppsatsen med några slutord.

10.1 Hur har särbehandlingen av unga lagöverträdare förändrats från 1864 till idag?

Från införandet av en typ av ungdomsreduktion i strafflagen 1864 har ett helt straffrättsligt system för särbehandling av unga lagöverträdare växt fram. Dagens straffsystem är därmed ett resultat av över 150 års förändringar. Inte bara omfattningen och utformningen av särbehandlingen har förändrats över tid, även vilka åldersgrupper som omfattas av särbehandlingen.

10.1.1 Utvecklingen av särbehandling vid straffmätning

Ungdomsreduktionen som stadgades i 1864 års strafflag var mycket begränsad. Utvecklingen har sedan dess stadigt gått mot en allt bredare och standardiserad straffsänkning. 1935 ändrades ungdomsreduktionen till att under omständigheterna, på grund av den unges ålder, sänka straffet under det som i allmänhet skulle följa av gärningen. Redan här fanns således en relativt omfattande ungdomsreduktion för unga under 18 år. Även om formuleringen idag är annorlunda och nedsättning av straff alltid sker (förutom vid lägsta antalet dagsböter) fanns det alltså tidigt möjlighet för domstolen att beakta den unges ålder.

Utvecklingen efter införandet av brottsbalken har sedan, precis som vid påföljdsvalet, gått mot att i allt högre grad omfatta även åldersgruppen mellan 18 och 21 år i särbehandlingen. I slutet av 70-talet och början på 80-talet inkluderades denna åldersgrupp i den stadgade ungdomsreduktionen och brott som har begåtts innan 21 års ålder fick inte räknas med vid straffskärpning på grund av återfall. Även ett förbud mot livstidsfängelse infördes då. Särbehandlingen vid straffmätning för unga har därmed sedan 1864 blivit allt mer standardiserad och generell samt utvidgats till att omfatta en större åldersgrupp.

10.1.2 Utvecklingen av särbehandling vid påföljdsvalet

Från att unga lagöverträdare 1864 kunde dömas till frihetsstraff på samma sätt som vuxna lagöverträdare började de tidsbestämda frihetsstraffen ersättas med andra alternativ för den här gruppen. Ett tydligt exempel är vid införandet av både tvångsuppfostran och ungdomsfängelse. De påföljder som ersatte fängelse, straffarbete och böter var generellt tidsbestämda och utskrivning var beroende av att den enskilde ansågs färdiguppfostrad eller färdigbehandlad.

I takt med att utrymmet att döma en ung lagöverträdare under 18 år till frihetsstraff minskade fram till införandet av brottsbalken, utvecklades allt fler möjligheter för domstolarna att döma den enskilde till vård inom barnavårdens regi. Tiden efter införandet av brottsbalken präglades istället av att anpassa de särskilda påföljdsvalen för unga lagöverträdare till att bli tillräckligt ingripande. Det framgår inte minst vid 1999 års införande av slutna ungdomsvård. Både förändringen av påföljden ungdomsvård och införandet av slutna ungdomsvård anpassades för att straffet skulle vara tillräckligt ingripande även vid särbehandlingen.

För lagöverträdare mellan 18 och 21 år infördes särbehandling redan 1935 i och med lagen om ungdomsfängelse. Därefter fortsatte särbehandling av denna grupp med införandet av särskilda skäl för att kunna döma till fängelse i brottsbalken. Allt eftersom ungdomsfängelse som särskild påföljd togs bort i slutet av 70-talet har åldersgruppen i allt högre grad omfattats av särbehandling i brottsbalken. Till skillnad från åldersgruppen mellan 15 och 18 år har dock möjligheten till särbehandling varit mer begränsad.

10.2 Vilka straffteorier har påverkat lagstiftningen?

I motiven framgår både argument om varför unga som grupp borde särbehandlas eller inte och hur utformningen av särbehandlingen borde se ut. Av den historiska genomgången framgår att distinktionen mellan de två frågorna inte alltid är helt klar. Trots en del överlappning delas frågan av pedagogiska skäl upp i analysen.

10.2.1 Motiven bakom att unga som grupp bör särbehandlas

Redan 1864 uttrycktes en vilja att särbehandla unga lagöverträdare. De ansågs, till skillnad från vuxna lagöverträdare, inte begå brott på grund av en inneboende ondskas. Som nämntes under avsnitt 4.2.1 gavs ingen uttrycklig förklaring till varför unga begick brott. Enligt motiven till införandet av tvångsuppfostran utformades lagtexten så att påföljden skulle tillämpas för unga som ansågs så outvecklade att de kunde rättas med uppfostran. Här tycks motiveringen till varför unga skulle särbehandlas finnas i att de tillhör vad som i den sociala skolan och behandlingsideologin benämns som kategorin förbättringsbara brottslingar. Värt att notera är dock att det i själva utformningen av lagen ändå gjordes en kategorisering bland de unga brottslingarna också.

1935 gavs en delvis annan förklaring. Unga skulle särbehandlas på grund av instabilitet i känslor och viljelivet och vacklande anpassning till samhällets krav, ett argument som sedan ständigt återkommit. 1935 ansågs detta argument även gälla för åldersgruppen mellan 18 och 21 år. Här användes också ålders- och kriminalitetskurvan för att motivera särbehandling av unga. Denna åldersgrupps brottsbenägenhet ansågs särskilt viktig att förändra vilket utgjorde skäl till särbehandling.

Efter 1935 har samma argument för särbehandling av unga använts. Trots det har slutsatsen om var åldersgränsen bör dras ändå har blivit olika. Det finns tendenser till att åldersgränsen, särskilt i förslaget om slopad särbehandling av åldersgruppen mellan 18 och 21 år, snarare bestäms av intresset av att låta en annan princip få genomslag.

10.2.2 Motiven bakom hur unga bör särbehandlas

Vissa individualpreventiva argument går att urskilja vid införandet av ungdomsreduktionen 1864. Det är dock tydligt att frågan om unga lagöverträdare började uppmärksammas mer och mer under 1800-talets senare hälft. Idéer om hur unga borde särbehandlas för att de inte skulle fortsätta att begå brott började utvecklas.

Uppfostringslagarnas utformning influerades främst av den sociala skolan, även om vissa inslag var av mer klassisk karaktär. Att den unges levnadsförhållanden kunde motivera ett tvångsomhändertagande är ett utpräglat kännetecken för den sociala skolan som anser att vissa sociala

miljöer är mer brottsfrämjande än andra och därför borde undvikas. Även den tidsbestämda formen av påföljden tyder på en individualpreventiv påverkan.

Både den sociala skolan och behandlingsideologin förespråkar att den unga ska förbättras och behandlas under den tid som krävs för att undvika återfall. Flera av de argument som framfördes för att införa ungdomsfängelse känns igen från införandet av tvångsuppfostran. Individualpreventiva idéerna hade därmed fått ett brett genomslag och det fanns ett tydligt fokus på de brottslingar som ansågs förbättringsbara. Utformningen av särbehandlingen gick mot ett större hänsynstagande till hur straffet skulle få den enskilde brottslingen att sluta begå brott.

Perioden fram tills införandet av brottsbalken präglades av individualpreventivt motiverade förändringar, däribland den ökade möjligheten att överlämna den unge till barnavården. Främst behandlingsteorins inflytande verkar ha kulminerat i och med brottsbalkens införande, även om det som nämnts tidigare är svårt att skilja på inflytandet från den sociala skolan och behandlingsideologin. De som hade ett behov av uppfostrande åtgärder skulle få det. Departementschefen gick så långt som att säga att samhället gav upp om att lyckas uppfostra den unge till en laglydig medborgare genom att döma denne till fängelse. Behandlingsideologin och den sociala skolans påverkan var stor och det syntes inte minst i hur uppdelningen av olika typer av brottslingar fick styra utformningen av lagstiftningen. I brottsbalken befästes principen om att unga i största möjliga mån skulle bli föremål för andra åtgärder än fängelse. I synnerhet behandling.

Även om införandet av brottsbalken främst symboliserar behandlingsideologin och den sociala skolans påverkan blev införandet också startskottet på en annan våg av straffteoretiskt inflytande från den klassiska skolan. Även om den allra mest kritiserade påföljdsformen ur ett klassiskt perspektiv, överlämnandet till vård inom socialtjänstens regi, inte togs bort 1999 speglade kritiken mot vårdformen behandlingsprincipens nedgång. De klassiska tankarna genomsyrade införandet av slutna ungdomsvård och ungdomstjänst. Syftet var att straffet i större utsträckning skulle kunna stå i proportion till brottet, vara förutsebart och rättvist.

Utformningen av särbehandlingen för unga lagöverträdare verkar därmed till stor del ha påverkats av de mer individualpreventiva straffteorierna, den sociala skolan och behandlingsideologin från början av 1900-talet till 1965. Därefter har de förändringarna främst varit motiverade ur ett klassiskt perspektiv.

Utvecklings- och livscykelteorierna har som nämnts tidigare haft viss påverkan på lagstiftningen. Främst verkar teoriernas verktyg, som ålders- och kriminalitetskurvan, ha använts för att motivera förändringar i straffsystemet för unga lagöverträdare. Vid införandet av sluten ungdomsvård användes även den sociala kontrollteorin för att förklara ungdomsbrottslighetens uppkomst och motivera behovet av brottsförebyggande åtgärder som att hjälpa ungdomar till arbete.

Även vid införandet av ungdomsfängelse betonades tillgången till arbete som en viktig faktor för att få bukt med kriminaliteten. I det fallet ledde resonemanget till en särskild påföljdsform för att underlätta för att ungdomarna skulle få ett jobb efter straffet. Vid införandet av bland annat sluten ungdomsvård var slutsatsen istället att tillgång till arbete var en omständighet som låg utanför straffsystemet. Skillnaden i synen på straffets funktion är uppenbar och synliggör de olika straffteoriernas inflytande.

10.3 Hur kan regeringens förslag om minskad särbehandling för åldersgruppen mellan 18 och 21 år förklaras utifrån den historiska kontexten?

Motiven bakom dagens förslag om att sluta särbehandla åldersgruppen mellan 18 och 21 år tyder på att vi idag befinner oss i en period där de klassiska tankarna fortsatt påverkar lagstiftningen. Även om förslaget om slopad ungdomsrabatt för åldersgruppen mellan 18 och 21 år inte är lika tydligt straffteoretiskt motiverat som vid tidigare förändringar finns även där tydliga spår av de klassiska tankarna.

10.3.1 Samspelet mellan olika lager

Rättens ytskikt, den positiva rätten, är som framgår ovan föränderlig. Under 150 års tid har ett helt system för särbehandling av unga lagöverträdare växt fram. Genomgången visar att varje lagändring har kunnat härledas till olika straffteoretiska tankar. Det visar på rättskulturens konstituering och rättfärdigande av den positiva rätten. De olika straffteorierna har bidragit med principer och argumentationsmodeller för att möjliggöra förändringar av den positiva rätten. Den positiva rätten har sedan genom de lagförändringar som skett gett uttryck för denna påverkan och specificerat inflytandet från rättskulturen. Dagens straffsystem med särbehandling av unga lagöverträdare

är därmed ett resultat av påverkan från straffteorier och andra delar av rättskulturen.

Förhållandet tycks även ha fungerat åt det andra hållet genom det som Tuori benämner som sedimentation. Särbehandling av unga lagöverträdare har sedimenterats och befäst sin ställning inom rättskulturen genom att tillämpas aktivt som gällande rätt. Särbehandling av lagöverträdare under 18 år har skett under så pass lång tid och stor omfattning att principen definitivt kan ses som en integrerad del av rättskulturen. Det är även möjligt att det utgör en del av rättens djupstruktur.

Ett annat exempel på sedimentation är principen om att unga i första hand ska bli föremål för insatser från socialtjänsten. Principen har vuxit fram ur påföljdsformer som tvångsuppfostran och skyddsuppfostran och tillämpats i över 100 år. Trots att det straffteoretiska inflytandet har skiftat finns denna grundprincip kvar. Det tyder på att även principen om att unga lagöverträdare under 18 år i första hand ska bli föremål för behandling har en ställning djupt inom rättskulturen.

Fenomenet sedimentation, eller snarare bristen på sedimentation, kan även bidra med en förklaring till varför särbehandlingen av åldersgruppen mellan 18 och 21 år är under utredning. Åldersgruppen började visserligen särbehandlas genom den särskilda påföljdsformen ungdomsfängelse redan 1935 men särbehandlingen har varit betydligt mindre omfattande och pågått under en kortare tid än för unga under 18 år. Först vid införandet av brottsbalken begränsades användandet av fängelse som påföljd och inte förrän i början på 80-talet omfattades åldersgruppen av ungdomsreduktionen.

Även om särbehandling av åldersgruppen mellan 18 och 21 år inte har sedimenterats i samma omfattning som för lagöverträdare under 18 år tycks rättskulturen ha begränsat förslaget omfattning. Det faktum att förslaget om slopad särbehandling för åldersgruppen kritiserats och därefter modifierats visar rättskulturens begränsande funktion.

En aspekt i utvecklingen som visar på reciprociteten mellan de olika lagren är att idéer som är hänförliga till en viss straffteori, som tidigare har varit dominerande, finns kvar även när straffteorins inflytande minskar. Ett exempel är diskussionen vid införandet av slutna ungdomsvård. Där lyftes främst klassiska argument fram och det framfördes viss kritik mot påföljdsformen överlämnande till vård av socialtjänsten. Trots kritik mot påföljdsformen som införts under behandlingsideologiskt inflytande bibehölls den. Det visar som nämnts ovan på sedimentering av vissa specifika principer. Dessutom innebär sedimenteringen att förändringar i framtiden

begränsas och måste passa in i det straffsystem där principen numera finns som en grundsten. Reliker från straffteorier finns därmed kvar och begränsar, konstituerar och rättfärdigar den framtida positiva rätten.

Förhållandet mellan de olika lagren är särskilt intressant i förhållande till de nyare straffteorier som växer fram. Idéer som har lyfts fram inom utveckling och livscykelteorier har som diskuterats ovan, haft ett visst inflytande i svensk rätt redan från och med början av 1900-talet. Framförallt förhållningsättet som teorin arbetar från, med tanken om den kriminella karriären, kan ses relativt tidigt i historien. Däremot har dess idéer om vändpunkter inte varit lika välanvända. På senare år verkar de dock ha fått ett ökat inflytande inom rättskulturen. Frågan är då om det kommer att få genomslag på den positiva rätten i högre utsträckning i framtiden.

10.4 Avslutande tankar

Tidigare förändringar av särbehandling av unga lagöverträdare har haft utförliga straffteoretiska motiveringar. Detsamma kan inte sägas om förslaget om slopad särbehandling av åldersgruppen mellan 18 och 21 år. Även om det framförs en del klassiska argument i utkastet till lagrådsremiss, är intrycket att det straffteoretiska inflytandet är betydligt mindre än tidigare. Frågan är om lagförslaget, genom sin bristande motivering, pekar på att rätten i fråga om unga lagöverträdare är på väg in i en fas där den positiva rätten i allt högre utsträckning testar rättskulturens gränser?

Även om rättskulturens begränsande funktion till viss del sätter stopp för ändringar som inte passar in i resten av straffsystemet kan även mindre omfattande förändringar få stora konsekvenser. Den positiva rätten sedimenteras och kan sedermera förändra rättskulturen. En sådan utvecklingen kan anses vara önskvärd ur ett demokratiskt perspektiv; de folkligt valda politikerna inför lagändringar som medborgarna vill ha. Det finns dock risker. I de fall lagförslag läggs fram med populistiska argument snarare än straffteoretiska motiveringar behövs den kontrollfunktion som tidigare fylldes av naturrätten. Rättens skiktliknande funktion stoppar sådana ändringar till viss del men i slutändan når förändringar de djupare skikten i rätten. Det finns därmed både en poäng i, och en risk med, att den positiva rätten påverkar rättssystemets rättskultur och djupskikt.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

Betänkande 1832 Förslag till allmän criminallag.

Betänkande och förslag afgifna av den kungl. Maj:t den 16 oktober 1896 tillsatta kommittén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels åt vanartade och i sedligt afseende försummande barn: Del 1. Betänkande och förslag angående minderåriga förbrytares behandling. Afgivet den 26 oktober 1898.

SOU 1934:52 Betänkande med förslag till lag om ungdomsfängelse m.m.

SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk.

SOU 1956:55 Skyddslag.

SOU 1993:35 Reaktion mot ungdomsbrott del A.

SOU 2018:85 Slopad straffrabatt för unga myndiga.

Direktiv

Dir. 2017:122 Skärpta regler för lagöverträdare 18–20 år.

Departementstryck

Ds 1997:32 Påföljder för unga lagöverträdare.

Ju2020/02657/L5 Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet.

Propositioner

Prop. 1902:7 Förslag till lag om ändrad lydelse af 5 kap. 1, 2, 3 och 6 § § strafflagen, till lag angående verkställighet af domstols förordnande om tvångsuppfostran samt till lag innefattande vissa bestämmelser om förfarandet i brottmål rörande minderåriga.

Prop. 1935:201 Förslag till lag om ändrad lydelse av 5 kap. 2 § strafflagen

Prop. 1952:223 Förslag till lag med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig.

Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk

Prop. 1980/81:76 Om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m.m.

Prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet.

Prop. 2019/20:118 Ungdomsövervakning

Övrigt

Kriminologiska institutionen, remissyttrande över betänkandet Slopade straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85), 2019-04-12, tillgängligt på <criminology.su.se>

Advokatsamfundet, remissyttrande över betänkandet Slopade straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85), 2019-05-09, Dnr 2019/0492, tillgängligt på <advokatsamfundet.se>, hämtad 2020-12-01.

Litteratur

Akers, Ronald L, Sellers, Christine S och Jennings, Wesley G (2017), *Criminological theories: introduction, evaluation, and application*. Oxford University Press

Anners, Erik (1964), 'Straffteorierna i svensk rättshistoria.' SvJT s. 241–253.

Asp, Petter och Ulväng, Magnus (2013) *Kriminalrättens grunder*. Iustus.

Aspelin, Erland (1999), 'Straffets grunder – en historisk bakgrund.' SvJT s. 108–131.

Björne, Lars (2002), *Den nordiska rättsvetenskapens historia*. Institutet för rättshistorisk forskning.

Borgeke, Martin och Heidenborg Marie (2016), *Att bestämma påföljd för brott*. Wolters Kluwer.

- Brå (1977), *Nytt straffsystem : referat av en rapport från BRÅs kriminalpolitiska arbetsgrupp*. Brottsförebyggande rådet.
- Carlén, Richard (1866), *Kommentar öfver strafflagen*. Norstedt.
- Clevesköld, Lars, Thunved, Birgit och Thunved, Anders (2015), *Samhället och de unga lagöverträdarna*. Norstedts juridik.
- Elwin, Göran och Heckscher Sten (1976), *Den första stenen: studiebok i kriminalpolitik*. Tiden.
- Häthén, Christian (2014), *Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*. Studentlitteratur.
- Häthén Christian (1990), *Straffrättsvetenskap och kriminalpolitik: de europeiska straffteorierna och deras betydelse för svensk strafflagstiftning 1906–1931: tre studier*. Lund Univ. Press.
- Högstedt, K.H (1936), 'Lagrådsremisser.' SvJT s. 381–383.
- Jareborg, Nils och Zila, Josef (2020), *Straffrättens påföljdslära*. Norstedts juridik.
- Kumlien, Mats (1997) *Uppfostran och straff: studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*. Institutet för rättshistorisk forskning.
- Kyvsgaard, Britta (2003), *The criminal career: the Danish longitudinal study*. Cambridge University Press.
- Munk, Johan (2015), 'Var står nyklassicismen idag?' SvJT s. 424–427.
- Nordlöf, Kerstin (2012), *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*. Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen (2013), "Unga och brott i Sverige: Underlagsrapport till Barn och ungas hälsa, vård och omsorg", artikelnummer 2013-5-37.
- Persson, Mareike (2017), *Caught in the middle?: young offenders in the Swedish and German juvenile criminal justice systems*. Lund University, Faculty of Law.
- Sarnecki, Jerzy (2014), *Introduktion till kriminologi*. Studentlitteratur.

Stenborre, Eva (2003), *Påföljdsbestämningen i Sverige och straffutmålingen i Norge : med en studie av rättsfall från Högsta domstolen och Høyesterett*. Lund Univ. Press.

Stjernberg, Nils (1905), *Den nya svenska strafflagstiftningen angående minderåriga förbrytare, tillika ett bidrag till spörsmålen angående villkorlig straffskyldighet*. Almqvist & Wiksell.

Strahl, Ivar (1970), *Den svenska kriminalpolitiken: en presentation av brottsbalken och en översikt över den svenska straffrättens utveckling från 1800-talet till våra dagar*. Aldus/Bonnier.

Strahl, Ivar (1936), 'Den nya straffarten ungdomsfängelse.' SvJT s. 213–216.

Tuori, Karl (1997), 'Towards a multi-layered view of modern law', i: Aarnio, Aulis (red), Alexy, Robert (red) och Bergholz Gunnar (red), *Justice, morality and society: a tribute to Alexander Peczenik on the occasion of his 60th birthday* 16. Juristförlaget s. 427-442.

Victor, Dag (1999), 'Påföljdsbestämning i ett differentierat påföljdssystem.' SvJT s. 132–144.

Wallén, Per-Edwin (1973), *Svensk straffrättshistoria del 2: några huvudlinjer*. AWE/Geber.

Lagtext

SFS 1864:11 Strafflag.

SFS 1890:33 Lag angående ändring i vissa delar av strafflagen.

SFS 1902:72 Lag innefattande vissa bestämmelser om förfarandet i brottmål rörande minderåriga, lag angående verkställighet af domstols förordnande om tvångsuppfostran, lag om ändrad lydelse af 5 kap. 1, 2, 3 och 6 § § strafflagen.

SFS 1906:51 Lag angående villkorlig straffdom.

SFS 1916:90 Lag angående verkställighet av straffarbete och frihetsstraff.

SFS 1924:361 Lag om samhällets barnavård.

SFS 1935:155 Lag om ändrad lydelse av 5 kap. 2 § strafflagen.

SFS 1935:343 Lagen om ungdomsfängelse.

SFS 1937:75 Lag om tvångsuppfostran.

SFS 1939:314 Lag om villkorlig dom.

SFS 1944:215 Lag om eftergift av åtal mot vissa underåriga.

SFS 1947:299 Lag angående upphävande av 5 kap. 3 § strafflagen samt lagen den 13 mars 1937 om tvångsuppfostran.

SFS 1952:789 Lag med vissa bestämmelser om påföljd för brott av
underårig.

SFS 1962:700 Brottsbalk.

SFS 1979:680 Lag om ändring i brottsbalken.

SFS 1981:211 Lag om ändring i brottsbalken.

SFS 1988:942 Lag om ändring i brottsbalken.

SFS 1998:604 Lag om ändring i brottsbalken.

SFS 2006:891 Lag om ändring i brottsbalken.

SFS 2009:396 Lag om ändring i brottsbalken.

SFS 2015:80 Lag om ändring i brottsbalken.

SFS 2020:617 Lag om ändring i brottsbalken.